

XVI. ÉVFOLYAM
1926

SZEPTEMBER

MEGJELENIK
MINDEN HÓ-
KÖZEPÉN.

ULT ES JOVO

• ZSIDÓ-IRODALMI-MŰVÉSZETI-TÁR-
SADALMI ÉS KRITIKAI FOLYOIRAT.

• AZ ORSZÁG KULTURÁLIS ÉS IRODALMI ÉRTÉKEI SZERKESZTI

• DR. PATAI JÓZSEF

SZERKESZTŐSÉG: BUDAPEST — WIEN — BERLIN

Ujjáépített írógépek

első kézből szavatossággal

GEREBEN Andrássy-út 1.

SZÖNYEGET, RÉGISÉGET

vesz, elad

Sternberg

Telefon: J. 103—68

Dob-utca 24

GROSS FERENC

ÚRISZABÓ

VI., NAGYMEZŐ UCCA 14. SZ.

Valódi angol szövetekből állandó nagy raktár.

Fazonok mérsékelt áron készülnek
mérték szerint.

Zálogcédulákat kiváltak.

Brillánsokat, ékszereket bárkinél drágábban vesz

SZÉKELY EMIL, VII., Király-utca 51.

Telefon: 105-35.

(Teréz-templommal szemben).

Ha jó és megfelelő házasságot akar kötni,
ugy forduljon legnagyobb bizalommal **Fränkl, VII.,
Rombach u. 12, II. 2.** (tel. J. 123-07) irodájához.
Tizenöt év óta vezetett és fennálló orth. vendéglője révén,
elsősorú összeköttetések Nagymagyarország legelő-
kelőbb szigorúan konzervatív családjaival.
Legtapintatosabb diszkrét ügyvitel.

Jó kávé — jó egészség!

Tiszta babkávét nemcsak
élvezeti cikk, hanem kiváló
orvosok véleménye szerint
a betegségeket elhárítja.
Az egészséget fokozza és
elejét veszi az emésztési
zavaroknak.

MEINL GYULA.

Van szerencsénk igen tisztelt vendégeinket és jó-
barátainkat értesíteni, hogy az

EUROPA SZÁLLODÁT

Budapest, VI., Nagymező ucca 11., Andrássy-út sarok
átvettük és azt a mai kor igényeinek megfelelően át-
alakítottuk, úgy hogy **mérsékelt áron** kényelmes és
tiszt szobával szolgálhatunk. — 100 szoba. Meleg és
hideg víz minden szobában. Központi fűtés. — Étterem
a házban. Telefon interurbán.

Villamos-, autóbuz-, autó-, bérkocsi-megállók a szálloda előtt
Szigorúan családi otthon. — Szobák már 30.000 K-tól.

KELETI KÁROLY

az Imperiál és Központi szállodák
volt igazgatója

MÜLLER JAKAB

a József Főherceg szálló sok éven
át volt tulajdonosa.

VERŐ INTERNÁTUS

Kapcsolatban nyilvános jogú

elemi, középfoku
iskola,

kereskedelmi
szaktanfolyam

BUDAPEST, JÓKAI UCCA 1

(VOLT GYÁR UCCA)

Alapítási év 1901

Telefon T. 88-13

Teljesen
idegen nyelvű
továbbképző

Vallásos nevelés

Orth. kóser ellátás

SALON DE COIFFEUR „DORJAN“
- NAGY ADORJÁN -
BUDAPEST, ERZSÉBET KÖRUT 12, FÉLEM.

Különleges vallási paróka, modern haj-
választék készítése. Különleges francia
bubi hajvágás és ugyanilyen kész val-
lási parókák.

LOHR MÁRIA-KRONFUSZ vegytisztító és kelmefestő

Telefon: József 2—37

Gyár és központ: VIII., BAROSS-UTCA 85.

Telefon: József 2—37

MULT ÉS JÖVŐ SZERKESZTŐSÉGE ÉS KIADÓHIVATALA BUDAPEST, VI., RÉVAY-U. 14.

Felelős szerkesztő és kiadó: ● Előfizetési ára egész évre: 300.000.— korona. ● A kiadóhivatalért felelős:
Dr. PATAI JÓZSEF. ● Megjelenik havonta. ● Telefonszám 199—55 ● VIRÁG GYULA, igazgató.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

Megjelent

PATAI JÓZSEF ÚJ KÖNYVE

A FÖLTÁMADÓ SZENTFÖLD

KÉTSZÁZ MŰNYOMÁSÚ PALESZTINAI KÉPPEL.

EMCSAK a zsidóság, de az *egész emberiség* érdeklődésének középpontjában áll a Szentföld, a legmagasztosabb erkölcs és kultúra szülőföldje, vallások bölcsője, próféták hazája és ma a zsidó renaissance vajdó, küzdő hősi otthona. Patai József új könyve a föltámadó Szentföldet mutatja be. Összekapcsolja a múltat a jövővel, bibliai korok letűnt képeit a jelen heroikus harcaival. Megelevenednek előttünk a zsidó Ókor elhalványult színei és szemünk láttára peregnek le az újjászületett zsidó élet lélekemelő jelenetei.

Megismerjük a mai Palesztina egész strukturáját, törekvéseit, mozgalmait, álmait. Patai József kultúr-
történeti jelentőségű könyvének fejezeit lefordították számos európai nyelvre és feltűnést keltettek
még a Szentföldön is, ahol héber nyelven jelentek meg. *Patai könyvét*, mely méltán csatlakozik a világ-
szerte kibontakozó új Palesztina-irodalomhoz, *mindenkinek, — zsidónak, nem zsidónak egyaránt — el-
 kell olvasnia*, akiben egy szikrája is él annak a szeretetnek, amelyet minden kultúrember Palesztina
megszentelt földje iránt érez, — az iránt a föld iránt, melyen Isten szelleme megnyilatkozott.

„A Föltámadó Szentföld“ 300 oldalas albumalaku diszmű, amely nemcsak szóban, hanem képen is bemutatja a Szentföldnek minden régi és új nevezetességét. Kétszáz műnyomású képen, a legkiválóbb palesztinai művészek alkotásaiban, vonul el előttünk a Szentföld minden emléke, az ősatyák, tanaitak és kabalisták sírjai, Judea és Galilea hegyei, völgyei, a Jordán, a Holttenger, a Genezáreth gyönyörű panorámái, Jeruzsálem és a szent városok minden történeti értéke és a föltámadó Émek és a felvirágozott új kolóniák mozgalmas élete, a héber Egyetem, Technikum és a többi új intézmények és természetesen az úttörő chalucok és chalucák önfeláldozó munkája, amely mocsarakból és kősvatagokból termőföldeket és narancsligeteket varázsol.

A nagy illusztrált mű ára 150.000 korona (félvászonkötésben 200.000 korona), Jugoszláviában 150 dinár, Csehszlovákiában 80 ck., Romániában 500 lej, Amerikában 3 dollár (félkemény kötés).

A művet az összeg beérkezése után azonnal szállítjuk.

ELŐFIZETÉSI IV.

A MULT ÉS JÖVŐ kiadóhivatalának, Budapest, VI., Révay-utca 14

Alulírott előfizetek *Dr. Patai József*: „A FÖLTÁMADÓ SZENTFÖLD” című illusztrált művére.
Bejelentem még alábbi előfizetőket is. Az összeget egyidejűleg postán küldöm.

[illegible]

B. PICART: CÉRÉMONIE DU SCHOFAR (ROSCH HASCHANAH) 1725

SÓFÁRFUVÁS ROSHASONOKOR

B. PICART: OFFICE DE JOM KIPPOUR (RITE ALLEMAND)

JOMKIPUR (NÉMET RITUS)

MULT ÉS JÖVŐ

* ZSIDÓ IRODALMI, MŰVÉSZETI, TÁRSADALMI ÉS KRITIKAI HAVI FOLYÓIRAT *
SZERKESZTI: DR. PATAI JÓZSEF * XVI. ÉVFOLYAM, 1926 SZEPTEMBER

KISS ARNOLD: ÉS MÉGIS . . . 5687. Ujév.

Először Ábrahám, az ősapa kiáltotta belé a világba a Mória áldozat-hegyén, amikor a Sátán sugdozta a fülébe: „Balgaság áldozatot hozni bármilyen eszméért, ideálokért hevülni”. . . s az ősapa szenved, vergődik, könnyet és vért hullajt, de fölszakad a lelkéből az eszmények daca: *És mégis!* . . .

Izsáknak halálos ágyáról, egy borús életnek alkonyatán száll tovább, mint üzött galamb sötét éjszakák hegyei fölött, az utolsó apai áldás, szelíden, lágyan ringva, harmatos kelyhében a könnynek, átkokon át és testvérgyűlöleten át, isteni áldás hite, mennyei pergés . . . *És mégis* és mégis megáld téged az Isten . . .

Jakob pusztai vándoruton, köveken fekvé látja, József börtönök mélyén, Mózes a sivatagban, tövisbokor-lángban, a próféták átveszik tőle, Jeremiás arculütötten, Ézsaiás megperzselt ajakkal, Ezékiel halottas völgyben, a csontok föltámadásának apokaliptikus robajában, Dávid király a fájdalomak ájulásában, zsoltáros lantja zúgásában, Hiób az emberi családokzások fekélydombján, cserépvakarástól fölmaradt testtel, remények zuhanásában . . . lélekről-lélekre száll a büszke ősi dac, az ezeréves életigenlés egetvivő, földetdobbantó zsidó sikoltása: *És mégis* . . .

A középkori Mainz városa . . . újesztendő napja . . . kürt sikít a virrasztó-mécsű kicsiny zsinagógában, künn a szellőjátéktól elfáradt, rőt-piros őszi lombok borulnak egymás fölébe a föld porában, nyárnak paraszai elhalványultan — s egy iszonyúan megcsonkított-testű rabbinit, Amnon rabbit visznek be hordágyon, a halottas kadis-imáktól zokogó templomba . . . csönd van . . . visszafojtott lélegzet . . . csak a néma könny panaszkodik borzalmakat látott szemekben . . . s fölsír, a hitének meg nem tagadása miatt, poroszló kezektől összevaagdalt rabbinus ajakán az ábrahámi, a prófétai örökség, az „Uneszane-taukef” martirmelódiája: illanó álom, szálló felleg, széthulló cserép, hervadó rózsá: élet és remény, napok és évek, éhség és szomjúság, nyugalom és földönfutás . . . hit az emberekben, az igazságban, mindenben, ami szép volt ezen a földön . . . és mégis, te vagy az eleven Isten mindörökké . . . és mégis . . .

Zsidó testvéreim! úgy talál bennünket, embereket, bennünket apáink ősi hitének követőit az újesztendő, meggyötört lélekkel, vivódó szívvel, ájult reménységekkel. Keményebb ökölrel talán sohase sujtott le még az emberiségre a sors, mint a büszke emberi jeligék összeroppánásának eme válságos idejében.

Pernye az igazságba vetett hit. A kiomlott vértől még nem szikkadt föl a csataterek röge, fiatal testeket takaró temetők fölött még mindig, szürkébbre nem válott gyász feketeségével borong szivenszúrt anyák és özvegyek olthatatlan fájdalma: az életük romjai fölött jajgató Hióbok száma légió. És mi az ősi ábrahámi Mória-jeligét akarjuk mégis a szívünkbe vésni, és a Hiób zsidó ágyékból szakadt megnyugvását, sirok fölött és bánatban és megdicsőült fájdalomban, a zsidó életigenlést . . . és mégis . . . Isten adta és Isten vette el . . . az ő nevét dicsérjük érte.

Reánk szórják a sarat, a vádat: nem szeretjük a hazánkat, nem véreztünk érte, idegenek vagyunk benne, jövevények és hazátlanok . . . s üzött, kergetett lábaink alatt megdobban a föld, s közeli és távoli temetői, ahol hős fiaink pihennek, tanuságra állanak mellettünk: és mégis . . .

Jeruzsálem, az apák földje föltámad; a próféták nyelve újra eleven: velük érezzük, a hontalan, bolygó Áchászvér testvérekkel; meg nem tagadjuk, hogy zsidók vagyunk. Nekünk is szent az ujuló, fölérző Szentföldnek kulturája, írása, éneke, művészete . . . nekünk van hazánk, de akiknek talpalatnyi föld sincs a lábuk alatt: testvéreink. Ha félreértene: akkor is zsidó hűséggel hívek vagyunk; ha megrágalmaznak, Isten látja lelkünk, másképp akkor se tehetünk . . . és mégis . . . segítsük őket . . .

Magyar fiaink, zsidó fiaink idegenben. Prágában, Brünben, Párisban . . . szerte a föld kerekén. A világosságra szomjazó lelküket akarták megfojtani . . . s széjjelfutottak a nagy világba, tanulnak, virrasztanak, koplalnak s mégis magyar dicsőséget fognak gyarapítani. Anyáik halovány arcán könny pereg a láthatásuk után, a szenvedéseik miatt; apáik munkára feszített karral dolgoznak értük s mint ama firenzei csillagász toppantó lába alatt, megdobban futó lép-

teik alatt az idegen föld: eppur si muove . . . és mégis . . .

Kenyérnek gondja, a lét küzdelme, össze-
roppant életek, hivatalaikból kikergetett re-
ménytvesztettek, záruló, leeresztett redőnyű üz-
letek, kétségbeesettek revolverdörrenése, a lét
hajótöröttjeinek csüggedt futása, istenvesztett
hitetlenség . . . az újévi kürt „megállj”-t har-
sog: gondolatok az apáitokra, halványarcú get-
tók lakóira, akik százszorta levegőtlenebb, kiet-
lenebb sorsban föl tudtak mégis emelkedni, emb-
bertelen sorban ideáloknak tudtak élni, könyve-
ket tudtak forgatni és gyermeket szeretni, ne-
velni, és mindenekfölött hinni az Istenben . . . és
mégis . . . Zsidók vagytok, igaz: kétszeresen,
százszorososan szenvedtek, de arra emlékezzetek,
hogy a ti örökségetek az a szent, régi meggyőző-
dés, hogy „aki a való életben dolgozni s az
ideálisban élni tud, az elérte a legmagasabbat”,
s a ti apáitok a való élet szenvedéseiben küzdök-
tek s mégis tudtak az ideálisban élni . . . és
mégis . . .

Senki sincs, olyan Ámnon rabbinus, mint
Izrael. Senki sincs olyan megcsonkított, mint
Izrael. Senkinek a szárnyát, a hitét, a reményét
úgy nem tépdesik, mint Izraelnek . . . senkire
annyi sarat nem dobznak, senkit úgy kínpadra
nem feszítenek . . . És mégis . . . senki olyan
ősi jeligét nem örökölt még, mint Izrael; senki
olyan forró hit zsoltárait nem tudta úgy a lelké-
ből kitépni sohase, mint Izrael; senki se tud már
olyan zokogó, vérgyöngyöt termő uneszane-tóke-
fet sikoltani, mint Izrael . . . senki úgy a földön
sírni, mint Izrael és senki úgy az égre támasz-
kodni, mint Izrael . . .

Merész sólyom! vértanuk hite, századok
kódén át szálló! szállj az újesztendő hajnalán,
ájuló, vergődő, lihegő, hívő szívünk fészkebe
szállj: És mégis! . . .

Lenkei Henrik:

A VÉN ZSIDÓ.

*Nőt, gyermeket, vagyont elvesztett,
De egy kincset megtartott: a hitet.*

*Silány morzsát ad az élet neki,
De lelke most is tiszta, gyermeki.*

*Alig van még barátja, rokona,
Már csak a templom igaz otthona.*

*Ott áll magában reggel, estelen,
Akár hű katona az őrhelyen.*

*Tallisz, cidákli, tfillim, szent irás,
Ez az ő gondja, vágya, semmi más.*

*Ez ünneplője, ez a fegyvere,
Ez vigasza, öröme, gyógyszere.*

*Mig ima közt keze ezekhez ér,
Nincs üdv, mely az ő üdvivel felér.*

*Ugy érzi, mintha rátekintene
Jóságos-büszkén Adonáj szeme,*

*S hogy Jákob, Mózes, Nőé, Ábrahám,
Méltó testvérül várja valahány!*

Ludwig August Frankl:

MÓZES SIRJA.

*Midőn Mózes törődött volt már s öreg,
Hajfűrtjei havasok, ezüstösek,
S a csudálatos szent fény, mely egykor lángolt,
Orcán már gyenge s halovány volt —
Megérezte, hogy mihamar a menybe
Ragadja fel őt az Ur kegyelme.*

*Nem szeretné, ha népe árva lenne —
Most midőn még üdén lobog benne
A szellem, most kell Józsuát kegyesen
Kioktatni, a vezérlés hogyan s mint legyen,
És sétálva járnak és beszélnek épen —
S im, ott áll egy ember, ásó a kezében.*

*És ás és ás rendületlenül
Egy sirt, mely lesz majd örök nyughelyül.
És kérdi a próféta lelkendezve,
— Mert mindent tudni vágyott egyre,
Hisz egykor a felhős Szinaj-ormon át
Látni akarta volna Istent is magát —*

*— Kinek ásod e sirt? Ki kerül bele?
— Szállj ide hozzám a mélybe le,
És megsúgom neked szívesen a halott nevét.
S midőn az Ur prófétája a setét
Verembe lehás, lesve szavára, —
Becsukódik fölötte a sir szája.*

*A halál angyala volt az, ki igyen
Lelkét magához vette szeliden, —
Mert a prófétához közelítenie nem volt szabad,
Ijedelmet keltve és borzalmakat, —
És szomorún, tört szívvel Józsuá vezér
A néphez Mózes nélkül visszatér.*

*S a nép felzokog hangosan,
Mindenki a sirhelyhez rohan,
Hogy vezérét, bár holtan, mégis meglássa,
Ki által lett egykor szabadulása.
S midőn a sirt felnyitják remegve,
Ime már csak a próféta szíve van benne.*

*Ekkor alábbhagy a könnyek sodra,
S a sirt ismét lezárják megnyugodva,
Édes vigaszként leng ez fölöttük,
Hogy szelleme, ime itt van közöttük, —
Az érzés, a gondolat, az akarat:
A próféta szíve — az népénél maradt.*

Fordította: Molnár Ernő.

Salamon pedig, a bölcs és hatalmas király, gazdag templomot emelt vala az Urnak, cédrusból, márványból és színaranyból. És lelke megtelt alázattal és szeretettel, hogy templomába gyűltek vala a nép vénei és bölcsei, előkelői és szűkölködői, szegényei és gazdagjai, Izrael népének gyermekei, kik egyforma hódolattal és büszkeséggel, szeretettel és áhitattal hozták vala szívük alázatát és lelkük tisztaságát az Ur elébe . . .

A templom azonban, melyről *most* fogok beszélni, nem Salamonnak, a bölcs királynak temploma volt, mely Cion hegyén épült, hanem Salamonnak, a rőföskereskedőnek temploma, mely Sárkemeccsén emelkedett büszkén az ég felé. Tulajdonképen nem is szabadna Salamon templomának neveznem a sárkemeccsei templomot, mert hiszen az nem volt csupán Princz Salamoné, a derék rőfös- és rövidárúkereskedőé, hanem az egész tisztas kileé, mely istenfélő jámborságban ott élt a Duna egyik lapályos völgyében, szeszélyes hajlású hegyek közé ékelve. De mivel Salamon, a derék rőfös gyűjtötte össze az első garasokat, amelyek a templom felépítéséhez szükségesek voltak, úgy gondolkodott és úgy cselekedett, mintha ez a templom, Istennek sárkemeccsei hajléka kizárólag az övé lenne. A sárkemeccsieik igen békeszerető, alázatos lelkű emberek voltak és nem bántotta őket az, hogy Salamon kegyúri jogokat ragad magához a templom és az egész egyházi élet irányításában. Mert Salamon zsarnok volt és szíve felette kemény. Nem tűrt ellentmondást és nem ismert más akaratot, csak a magáét. És ezt — hál' Isten a jól jövedelmező rőfösboltnak — meg is engedhette magának. Megengedhette magának azt a nagy élvezetet, hogy goromba lehetett. Persze, csak Sárkemeccsén. Ha például egy tápióliszkai bálbósszal beszélt, azzal már tisztességtudó volt. Az nem tartozott az ő „bírodalmába”. De a sárkemeccsieik felett uralkodott és béklyók közé szorította őket.

Kérdezhetik tőlem a jámbor és tapasztalatlan lelkű olvasók, hogyan zsarnokoskodhatott Princz Salamon a sárkemeccsei kile felett, mint hajdan egy kegyetlen várúr remegő szívű jobbagyain. A felelet épp oly nehéz és bonyolult, mint az emberi lélek. Mert Princz Salomontól nem kapott soha senki semmit. Princz Salamon soha nem adott senkinek semmit. Princz Salamon nem engedett keresni soha senkinek semmit. Princz Salamon nem tett jót soha senkivel semmit. És Princz Salamon nem volt kegyes soha senkihez semmivel. Mért rettegetek hát tőle, mért tisztelték? Azért, jámbor olvasóim, mert goromba volt. Ez volt az egyetlen fegyvere és ez

volt az egyetlen erőssége. Ha kértek tőle valamit: goromba volt. Ha megtisztelték valamivel: goromba volt. Ha alázatosak voltak hozzá: goromba volt. És ha ők is gorombák akartak lenni hozzá, még mielőtt gorombák lehettek volna: ő már goromba volt. Akiben ez az egyetlen egy tulajdonság lakozik, az méltán rettegett és tisztelt személyiség embertársai között.

Azóta, hogy az első adományt — és a legkevesebbet — adta a templom felépítéséhez, befejezte jótékonykodását.

— Az Istennek megadtam, ami jár néki, az embereknek nem tartozom semmivel! — mondta Salamon egyszerű puritán szavakkal.

És ez az elv tetszett Sárkemeccsén.

— Ami Istennek jár, azt meg kell adni, az emberek forduljanak fel! — egészítették ki Princz Salamon elveit a tanulékony és fogékony lelkű sárkemeccsieik.

Most már arra is kíváncsiak lehetnek azok, akiket érdekel ez az egyszerű história, hogy mit csinált Princz Salamon, ha „liet” kapott, ha oda-hítták az Ur zsámolya elé. Mert hiszen néha megtisztelték őt ezzel is, mert féltek tőle.

Ilyenkor Salamon magába szállt lélekkel, fájdalmasan lehunyt szemmel ajánlotta fel adományait Istennek. Snóderolt. Sokat. Kimondhatatlan nagy összegeket, melyeknek hallatára megborzadtak és szent remegéssel tekintettek a sárkemeccsieik a jámbor férfiúra. Snóderolt például öt milliót a sárkemeccsei árvagyermekek otthonára. Tíz milliót a sárkemeccsei aggók házára. Tizenöt milliót a sárkemeccsei tehetséges gyermekek nevelőintézetére. Ha aztán a samesz, ez a naiv és egyszerű lélek, elment Salamonhoz a nagylelkű adományozóhoz a felajánlott összegekért, Salamon jámbor mosollyal kérdezte:

— Mondja, maga nebachant, hát van Sárkemeccsén árvaház, aggokház, vagy nevelőház?.. Majd ha megcsinálják, megkapják a pénzt . .

Hát megcsinálták? . . . Ezt már én kérdezem. Megnyugtatlak benneteket: nem csinálták meg. Miből? De azért Salamoné volt a dicsőség, hogy ő „kezdeményezte”, ő „vetette meg az alapjait” ezeknek a nagyszerű intézményeknek.

Igy természetes, hogy nemcsak a társadalmi életben, hanem egyházi ténykedésekben is tekintély volt, súly volt. És nem lehet csodálni, hogy a sárkemeccsieik megtisztelték őt — no, nem a rasekóli méltósággal — hanem a gábe tisztességgel. Ártatlan olvasóim, ti nem tudjátok, milyen fontos és nevezetes személyiség egy templomban a gábe? Ha egy jámbor kilet egy kecses hajóhoz szabad hasonlítanom, akkor nem lesz túlzás, ha azt állítom, hogy ami a hajóskapitány mellett a kormányos, az a rasekól mellett a gábe. Amíg a kapitány édesdeden szendereg kajütjében, addig a kormányos kezére van bízva az

B. Picart: Les Hakafoth autour du cercueil (rite Portugais)

A Hakafóth körmenet (portugál rítus) 1723.

egész hajó biztonsága, embernek, állatnak élete, vagyonnak kincseknek értéke. Ilyen úr volt Salamon is, Princz Salamon, a gabe.

Salamon nagyszerűen töltötte be fényes és tekintélyes tisztét.

Ülése „szemközti ülés” volt, az első sorban, a rebe mellett. És innen nagyon jól látta, ki jön a templomba és ki nem jön. Azt is megfigyelte, hogy ki megy ki „lajenolás” előtt és ki marad ott benn. Tudta, hogy ki akar snóderolni és ki nem, amint azt egy jó gabenak tudnia kell. Sőt, még az sem volt titok előtte, hogy ki „amhórec” és ki „ben tajre”. Természetes, hogy az amhóreceket és pasekat csak úgy engedte felhívni az Ur fényes számolya elé, — ha snóderolnak.

Salamon azonban nemcsak ilyen „belső” megfigyeléseket tett. Ő még azt is megnézte, hogy a nyugalomnak szent napján hogyan öltözködnek a bálbátimok. Mert Salamon fényesen öltözködött. Evelasztin cugos cipője volt, olyan lágyágú, mint a vaj és könnyű, mint egy sárkemecei bálbósz. A ruhája nyáron lüszter volt, télen lóden, amint ezt egy rőfös bizonyára a legjobban érti. A kalapja . . . oh Salamon kalapjaiban nem volt megállapodottság. Egyszer puha fekte, széle a szemére húzva, legényesen, más-

kor komor és ragyogó cilinder, méltóságteljesen elhelyezve komoly fején. A kalapokat különben mindig a „szedre” szerint változtatta. Mikor Lót leányairól volt szó, „kik felfedték vala atyjuk szemérmét”, akkor Salamon a legényes pörge kalapját vette föl. Ha ellenben a tiz íge, vagy más nevezetes szombat volt, akkor a cilinder ült fején. Ezek voltak Salamon ünnepi öltözködésének jellegzetesebb sajátosságai. Voltak „másodlagos”, kísérő jelenségek is, amelyek mintegy kiegészítették Salamon egyéniségét. Ilyen volt például az, hogy télen-nyáron nyitott kabátban járt. Főleg szombaton, a templomban. Ilyenkor vala látható Salamon tizennégykarátos, nehéz aranylánca, melyet még segédkorában vett részletre. Másik szokása volt szombaton, hogy a jobb hüvelykujjával felszörította a felső ajkát, mintha gondolkodna. Ilyenkor azonban két aranyfogát mutatta avval az ujjával, melyen egy tüzesfényű briliáns tündökölt. Szakálla rövid, nyirott, hegyes volt, mint egy spanyol grandé.

Ilyen belső és külső tulajdonságokkal felékesítve, úgy vélem, elég méltó volt arra, hogy Sárkemeceén gabe legyen.

Mert mondom, nehéz tisztség volt az ő tiszte. Az ő feladata volt kiszemelni azokat a

B. Picart: Procession des Palmes (Hoschana Raboh)

Körmenet a pálmákkal, lulavval, Hosana-rabbakor, 1724.

bálbátimokat, akiket odahíva az Örök Tan elébe, megnyissák szívöket, de főleg erszényüket. Mert Salamon, az istenfélő gabe, ha már ő maga nem is adott, de arra gondosan ügyelt, hogy más adjon. Ha egy jobban öltözött bálbósz véletlenül nem kapott liet, akkor ő vett neki. Mert Sárkemece jámbor kile volt és ott még olyan patriarkális szokások divatoztak, hogy megvették valaki számára a liet. No nem tiszteletből vagy szeretetből, csak azért, hogy fölhurcolják az Ur zsámolya elé és meglássák, hogy sápadozik, hogy reszket, hogy ijedez, amíg — snóderol. Igaz, hogy gyakori eset volt az olyan is, hogy amint a Szent Tekercset elővették a frigyszekrénytől, akkor a bálbátimok ijedősebb csoportja kiment az udvarra. Voltak olyanok is, akik nagy-szerű metronómiai képességekkel valának megáldva és pont a máftír után léptek Istennek hüvös csarnokába. Viszont azok, akik bentmaradtak, szent megadással viselték sorsukat és minden pillanatban el voltak készülve, hogy a szélső és kegyetlen sors, legtöbb esetben Salamon, a jámbor gabe, egy liet juttat nekik és mehetnek fel az áldozati oltárra, mint hajdan a félénk gödölyék, melyeket őseink feláldoztak vala. Téved azonban az, ki azt hiszi, hogy az

ilyen kegyes felhívások tragikusan hatottak. De-hogy. Olyasfélék voltak ezek, mint mikor gyerekeket löknek a hideg zuhany alá. Ficáinkolnak, kapálódznak, tiltakoznak míg odakerülnek, de ha már lejöttek onnan, kárörvendő mosollyal lesik, vajjon ki kerül a hideg víz alá? És még ők segítenek keresni, kutatni, kiszemelni és találni „áldozatokat”, akiket oda lehet — állítani. Ilyen jámbor, kegyes, tiszta és fenkölt volt az istentisztelet Sárkemeccsén, az Urnak eme szerény és alázatos kilejében.

Egyszer azonban baj, hogy úgyne mondjam: botrány történt.

Szombat volt és a természet is áhítatos nyugalomba merült. A felhők megálltak az égen, a madarak néma ajakkal huzódtak a gallyak sűrűjébe. Napsugár nem rezdült és szellő nem mozdult. A karzat lassanként megtelt és az asszonyok, leányok úgy libbentek fel a lépcsőn, mint könnyű, illatos, színes szirmai a virágnak.

A férfiak még a templom előtt álltak. A rebet várták. Kisebb, nagyobb csoportokba verődve beszélgettek, élcelődtek. Salamon, a gabe körül egész gyűrű alakult.

— Hogy is volt az a dolog? — kérdezte az alelnök mosolyogva Salamontól.

És Salamon nem hagyta magát kéretni, elmondta a „dolgát” negyedszer is.

— Hát képzeljed, megyek az utcán és jön felém szembe a Nussbaum-gyerek, az a povájács*), az Icegnek a fia . . . Rám néz, de én nem szólok semmit, rám néz és én visszanézek . . . Mikor már egészen mellettem van és meg sem kukkan, rászólok: Talán köszönnél, te párach? Hát hallottak ilyent? Elmegy az ember előtt és meg se billenti a kalapját? . . . Ha olyan jól megy nekik, fizesse meg a tavalyi chevre-adót... Az a pizsok . . .

— Igazad van Slajme! — nevetett az alelnök — az ilyet meg kell tanítani! . . .

A rebe jött és a hívek elcsendesedtek. Bementek a templomba és Ziegesohn, a kántor bukdácsoló trillákban kezdte dicsérni az Urat. Az áhitatos gyülekezet vigyorogva fogta be fülét. Majd felnyitották a Szent Ládát és elővették az Írást, mely elé szép sorjában odajárultak a hívek. Hét férfiú megtette már kötelességét Isten és az Egyházzal szemben, a nyolcadikról kellett gondoskodni.

Gelb úr, az egyik bálbósz, aki fültanuja volt a Nussbaum-históriának, Salamonra néz és mosolyog. Aztán megveszi a máftírt és megtiszteli vele — Nussbaumot.

Az előimádkozó félelmetes sietséggel közeledik a szakasz végéhez, hogy felhívja Nussbaumot, a máftírt. Gelb úr ismét Salamonra néz, megint mosolyog, de most már kárörvendőn, gúnyosan, kihívóan. És amikor Ziegesohn hatalmasan zengő kiáltással hívja Nussbaumot az Írás elébe, kiugrik Salamon, a mindenható gábe, Nussbaum elé áll és harsányan kiáltja:

— Nem engedem fel! Érti? Nem engedem!

Aztán, mintha érezné hirtelen, hogy magyarázattal tartozik, hangos szóval adta tudtára a kilének.

— Nem engedem, hogy aki az adóját nem fizeti meg, az Tóra elé járuljon.

Általános elszörnyedés, sugás, morajlás hullámzott végig a templomon. Mondhatott volna Salamon akármi mást, hogy Nussbaum megszentelteleníti a szombatot, hogy nem ragaszkodik a vallás parancsaihoz, hogy reggel nem jár a sülbe, még azt is, hogy a fia nem köszönt, de azt odakiáltani, hogy nem fizet adót és azért! . . . hát ezt nem lehet eltűrni! Hisz akkor egy kis utánjárással az egész kilet el lehetne rekeszteni az Ur zsámolya elől . . .

— Ez nevezetes szombatod lesz néked Salamon! — fenyegetődött Gelb úr.

A máftírt hamar Ziegesohnnak adták és várták, hogy a rebenek lesz-e szava ehhez a csúf dologhoz? Volt. Felállt a szószéke mögé és az ő megüledett bölcsességével csillapította le a háborgó tengert. Alapgondolata az volt a szent-

beszédnek, hogy ha valakit megtisztelnek azzal, hogy az Ur színe elé állítják, azt nem szabad megakadályoznia senkinek . . . De ha az a valaki tartozik a hitközségi adóval, akkor ne akarja azt, hogy őt tiszteljék . . .

A lelkeket nem nyugtatta meg azonban a megüledett bölcs prófétai szózata, mert ezek alapján nagyon kevés tiszteletreméltó embert lehetett volna Sárkemeccsén találni.

Az Ég azonban bölcsen és igazságosan intézi az ő dolgait és beleavatkozott a Salamon contra Nussbaum-ügybe is.

Nussbaum, az elszegényedett, de becsületes lelkű balbósz, nagyon a szívére vette a rajta esett sérelmet. Hívei vigasztalták, de hiába. Valósággal búskomor lett az „eset” óta. Napról-napra hervadt, sápadt, fogyott, mint őszi napfény az esti párázatban. Egyik csöndes, nyári estén azután egészen elhallgatott, de mielőtt végleg elcsendesedett volna, egy fájdalmas és erőltetett mosollyal így szólt az ágya körül álló chevre-embereknek:

— Ne mondjátok, hogy adósságot hagyok magam után . . . Meg akarom fizetni, amivel tartozom . . . A templomnak vadonatúj Szent Tekercest vettem, hogy ünnepnapon abból olvassák az örök Tant . . . Különösen az újesztendő ünnepein olvassatok belőle, hogy mindenkinek eszébe jusson, hogy tartozik-e, avagy követel?

Azt beszélük Sárkemeccsén, hogy amióta ünnepeken a Nussbaum-Tórából olvasnak fel, Salamon későn jár a templomba. Lájenolás után. A Nussbaum mindig eszébe juttatja, hogy ki — tartozik.

De a hívek lelkét mintha felemelné, kienegesztelné, megbékítené és megvigasztalná a Nussbaum-Tóra.

Holder József: Lángok

LANGOK.

*Kék lángok és piros lángok,
szikrázzatok széjjel.*

*Ha pirosak s kékek vagytok,
feketébb az éjjel.*

*Tiszta lángok, üde lángok,
foszlik már az éjjel is.*

*Ha üdék és tiszták vagytok,
a nap szürke mégis.*

*Új lángok és ifjú lángok,
éj, nap harcba fulnak.*

*Ha ifjak és újak vagytok,
megpirkad az új nap!*

Fordította: Bródy László.

*) Naplopó.

A FRANCIA PICART ZSIDÓ METSZETEI.

Honnan merítette a XVII. századbeli francia művész azt az odaadó szeretetet, amellyel a zsidó ünnepek és szertartások lényegébe mélyedt? Miért ihlette meg ennek az idegennek a lelkét a Tóra-fölmutatás áhitata, a kohanita-áldás misztikuma, a Roshasono és Jom-kipur imás elmerülése, a Sátoros-ünnep titokzatos pálmás körmenete? Elvonulnak előttünk a tizenhetedik század zsidó ifjai, öregei fehér parókásan, rizsporosan, térdnadrágban és csattos cipőben, mintha régi francia márkik gáláns társasága elevenednék meg szemeink előtt. Így jártak a nőöseink a gheftóban! Külsőleg mindig és mindenütt asszimilálódtak a környezetükhöz. Aminthogy a lengyelzsidó viselet is csak asszimiláció eredménye volt. Ime majdnem Rákóczi-kép talisz és tefilinben! De a szemekben, az arcokon ott borong a zsidó bánat, a szögletes kalap alatt redőkbe ráncolják a homlokot a gáluth megalázkodásai. És az elegáns mozdulatok mögül is kiérezni az Isten előtt való megtörtiséget, a bensőből fakadó mélységes áhitatot. Ki volt az a Picart, aki így megérezte a zsidóság lelkét?

Történetírók, matematikusok, művészek származtak a párisi Picart-családból, amelyben a kultúra, a magasabb műveltség mindig otthonos volt. Etienne Picart, aki 1631-ben született Párisban, ismert nevű rajzoló és rézmetsző volt, tőle származik a „Cabinet du roi” néven ismeretes gyűjtemény számos metszete és fia, Bernhard, aki 1663-ban született ugyancsak Párisban, követte atyja művészi mesteriségét, sok sikert aratva. Huszonkétéves volt, amikor a protestáns családra rászakadt a katasztrófa „a nantesi ediktum visszavonása”. IV. Henrik adta ki a nantesi rendeletet 1598 április 13-án Nantesben. Ez az „Edit de Nantes” néven ismeretes történeti okmány az évszázados hugenotta-harcok békés lezárása volt, amnesztiát adott a multra és szabad vallásgyakorlatot biztosított a jövőre a protestánsoknak az egész országban, kivéve a királyi székhelyeket és Párist; az elkobzott templomokat visszaadja, a reformátusok négy egyetemet kapnak és külön protestáns tanácsot, kamarát („Chambre de l'Edit”). A rendeletet „perpétuel et irrévocable”-nak, örökkévalónak és visszavonhatatlannak jelentették ki ismételtén, mégis folyton megszorításokkal szűkítették a protestánsok vallásszabadságát, míg végre 1685 október 17-én XIV. Lajos egy tollvonással teljesen visszavonta az egész rendeletet. Az „Edit du Nantes” visszavonása nagy pánikot idézett elő a protestánsok között, több mint százezren menekülve hagyták ott Franciaországot, az emigránsok között voltak az irodalom, a művészet, a tudomány díszei. Angliába, Hollandiába és Németországba menekültek (Berlint ők virágoztatták föl a franciák nagy bosszúságára.) A Picart-család is kezébe vette a vándorbotot, apa és fiú a gáluth keserű kenyerét ették. Amsterdamban telepedtek le, itt találkoztak a Portugáliából kiűzött zsidók utódaival és a Franciaországból kiűzött protestáns művészek megértették őket. De Picartot nemcsak a festőiség érdekelte a gheftóban. A vallása miatt szenvedő száműzött művészt érdekelte az a vallás is, amelyért a legtöbbet szenvedtek emberek. És Picart belemélyedt a zsidó rituáléba, sűrűn vendége volt a zsinagógának, az askenáznak és a portugálnak egyaránt, megfigyelte a zsidó szertartásokat és az azok (körmenet) alatt egy zsidó rosszul lesz és körülötte

Talisz és tefilinben imádkozó zsidó. Picart metszete 1725-ből

többben foglalatoskodnak vele, kigombolják a ruháját, aggódó szeretettel nézik az arcát, lesik lélegzését, az egész meneten érzik, hogy a kis imatáblákba pillantva is, egy-egy gondolatuk ott jár a kidőlt társuknál. Ezeket a humánus momentumokat a művész a valóságból leste el. Hiszen mindegyik képe alá odabiggyeszti, hogy „rajzolta természet után.” (Dessiné d'après nature.) Picart metszetei hű tükrét adják a kor zsidó életének. Mindegyik rajz egy-egy tanulmány és zsidó kultúrtörténeti dokumentum. Milyen kedves a szimchasz-tórai chaszánok hazakisérése fáklás menettel a nép bámészkodása közepette. És milyen megdöbbentő a kikisérés a temetőbe, az utolsó göröngy lapátolása a sírra, amelyre kezeiket tördelve borulnak a hozzátartozók. Élet és Halál pereg le előttünk Picart rajzaiban. És a kitűnő kompozícióból mennyi érdekes karakter emelkedik ki! A temetőben méltóságteljesen álló rabbi mellett a pupos temetőszolga, a sátorban ülő öreg kővér bal-bajith és a gyermeket szoptató ifjú anya, a férjes leány a vővel, a körmenetben botra támaszkodó szenvedő agg, a kohaniták áldása alatt vagy a tóra felmutatásánál extázisba eső gyerek, a padon ülő béna koldus, a körmenet alatt is összesugó finom figurák, a sofárfuvást különbözőképpen hallgató négy alak, az esketést kísérő elbámészkodó cimbalmos — mind csupa pompásan elkapott megfigyelés, ember és kor szeretetteljes jellemzése, amely még az olyan idillikus apróságokra is kiterjedt, mint pl. a „duchan”-nál a frigyszekrény emelvénye alatt heverő félcipők s szemközt a díszes ezüst mosdótál és kancsó. Picart Amsterdamban halt meg 1733-ban, hetven éves korában, két évvel túlélve atyját és művésztársát, aki kilencven éves kort ért el és szintén az amsterdami emigrációban halt meg. És a protestáns Picartokat talán legmélyebben az amsterdami gettó gyászolta.

Secundus.

VADÁSZ TIBOR: ELADÓ LEÁNYOK

1.

homályos, hűvös szobákat sötét-szürke függönyök óvták a naptól, olyan régi, ünnepies, áporodott almáriomszag terjengett, a bútorok közt ájult csend fészelt, melyben a hirtelen bogárdöngicselés átzengte a szobát...

A kisasszony a diványon hevert, sovány volt a lelkem, igen sovány, pedig alig mult huszonhét éves, már az arca is megkapta a nyárutónak azt a csípős szelét, mely olyan leheletnyi átmenetekkel halványul a levelekre... A kisasszony igen döllyfős, hiú lebzselő volt, a nővére, aki a házimunkát is elvégezte, szelídebb természetű...

— Felmegyünk a városba, — mondja Elza, a fiatalabb, erre Irén, a nővére kirakja a nagy műgonddal őrzött selyemruhákat, felcicomázzák magukat és indulnak... Pár száz lépéssel odébb szeli át a kis városkát a „nagy” utca: ez a „város”. A kisasszonyok végigpávnak a „nagy utcán”, ahol egy teremtetett lelket se látni,

legfeljebb a pultok mögül lesnek ki néha szomorú szemű boltos legények vagy nyivákoló, éhes macskák kószálnak át egyik oldalról a másikra... A nővérek megállnak a divatárú üzletek előtt, de inkább a kirakatüveg visszfényén illetetik elsuhanó árnyékukat, aztán látszólag meglegegedve, begyesen hazamennek... Senkivel sem érintkeznek, de már nem is háborgatják őket.

— Fenn voltunk a városban, — mondja Elza az anyjuknak, aki kevésbeszédű, munkába hibbant anyóka. Aztán levetkeznek és nagy óvatosan, a ráncokat is kiigazítva, a selyemruhákat felaggatják a szekrénybe. A város, a templom, a piac örök háromszögében tapossák a világot.

2.

Az elmúlásnak az a láthatatlan levegője, ami a kisasszonyok szürkülő figuráját körülvette, égő szomorúsággá változott az apjuk szemében. Öregedő, nehéz gondú ember volt: a gyerekei...?! Nagyon félt, hogy pártában maradnak. Sokat bajlódott a fülbajával is, igen hal-

B. Picart: Cérémonie Nuptiale (rite Allemand)

Házassági ceremónia (német rítus)

B. Picart: On reconduit de Hatan Torah et le Hatan Bereschit (Simchal Torah)
Hazakiserik a chaszan tórá-t és a chaszan Beresiszt a tóra ünnepén. 1725.

kan beszélt, ami úgy hatott, mintha nagy gondhegyek mögé halkulna a mondanivalója, szóval a szavakat torkon harapta, ami süppedős, sajátosan bánatos beszédmodorra kapatta. Mind erősödő süketsége miatt nem tudta mérsékelni a hangját, melyre rákúszott mániákus érzelmeinek egész skálája: a lányok!? Minden szaván ott lebegett-remegett ennek a féltésnek-szomorúságnak súlyos párája.

Az öreg üzlete rosszul ment. A kisasszonyok szerették volna verkliszzerű életüket továbbra is könnyen, gondtalan csak élni, már nem vásároltak annyi selymet, harisnyát, piperét . . . Nem kedvelték az apjukat, mert különösképp érezték súlyos-aggályoskodó modorát és alig tudták elviselni, amit az öreg tudomásul vett: így aztán hallgatott, feszült, viharelőtti atmoszférát teremtve az ebédlő asztal körül, ahol a kanalak, evőeszközök csörömpölése és a mozgó szájak árulták csak el a fuldokló életet . . .

3.

Megtörtént, megtörtént és csodájára ámul-tak a csipkés függönyű ablakok megett és inkább csak pangó üzletekben unatkozó-összesúgó vidé-

kiek. Ni! Ott! A nagy úton, a döllyfős nővérek között ott lépegetett a Varga paraszt, szemüve- ges, tanárjelölt fia! „Hát ezek ugyancsak össze- kerültek?! Hogy a fiú abban a pesti ruhában, meg a pápaszeme, az újmódi, bagolyszerű, csontkeretes, mint Harold Lloyd a moziban, huh, a paraszt nagyapját, az biztos megfordul a sír- jában; nézzék már, mintha karóra húzták volna őket: a lányok, két oldalt most feszítenek csak puccosan.” Leselkedő, ujságot szapuló vidékiek alaposan megvitatták az eseményt. „Komoly, komoly a dolog, ha így együtt mutatkoznak a fiúval.” „Vajjon melyik a menyasszony?!” Ha- mar boronáló kedvük már azt is észrevette, hogy „igen csak a kisebbik felé hajlik a beszélőkéje”. Tényleg, az elemében udvarló tanárjelölt inkább balfelé forgolódott, mint jobbra. Elza, a dölly- fősebb felé hajlongott.

Valóban, ahogy így együtt párszor végig- szántották a „várost”, a nagy utcát és a köz- tudomás szerint, úgyszólván a falakban parázsló szemekkel felitatták jelenlétüket: „itt vagyunk, együtt vagyunk”, ez már bizonyos csatározások eredménye volt, zárótétele hosszú, együtt töltött esték szimpátiájának, közeledésének.

4.

Már a negyedik hete, hogy a tanárjelölt egyszer megállt a ház előtt, az öreggel beszélgetett, aztán beljebbkerült, beültették az egyik almáriomszagú szobába, ahol a himzett asztalterítő felett nagy, bordóbársony album tüntetett, sárguló levelezőlapokon régi szerelmi tapogatózások üdvözlés-titkaival.

A család körülülte az asztalt, finom likőrrel koccintottak, aztán az anya és az apa elpárolgott és a fiatalabbak közt megindult a beszélgetés, lassan, de egyre fesztelenebbül . . . A néma hallgatót hamarosan bámulatba ejtette volna ennek a három többé-kevésbé dölyfös embernek rejtett ereje, mely brilliáns szavakban tükrözte a „szomszédok” gyengéit . . . Így tartott három hétig. A parasztból felfergődött tanárjelölt nem mulasztott egy napot sem. Ezeknek a tere-feréknek a helyzetekből pattant, itt-ott már művészi biztonsága szinte a sodrába kapta a hármuk lelkületét . . . Késő éjszakáig belemelegedtek a beszélgetésbe . . . A polgármestertől, a főjegyző feleségéig még az utolsó kis cigányleány gyengéi is, a városháza, az üzletek, a vasuti pénztároskisasszony titkai, valami súlyos márcszerű preparátumba kerültek . . . Ugy érezték, csak így tudják megkülönböztetni kifogástalan emberségüket, a gögösök . . .

Különösen a nagy-lebzselő Elza nyerte meg a „tanár úr” tetszését. Míg a nővére a konyhában és a ház körül foglalatostkodott, egész nap készült az estére . . . A bőre ápoltabb volt és a nyelve élesebb . . . Az esték tempójában mind gyakrabban hangzott: „nézze, Géza!”, „figyelen, Elzike!”, az idősebb lány észrevétlenül lemaradt, ők már egymáshoz beszéltek, a harmadik épp csak mint garde üldögélt mellettük. Sűrűn szóltak: „Géza . . .” — „Elzike . . .”, érzelmes hangsúllyal, melynek mélyén tisztelegni akartak egymás élete előtt . . .

Igy fordult aztán, hogy a negyedik héten, mikor a „tanár úr” váratlanul délután tette tiszteletét, azt mondta Elza:

— Jön, Géza?! Mert mi felmegyünk a városba . . .

A „tanár úr” ment, tehát — gondolta a család — hallgatólagosan eljegyezték egymást.

5.

Az öreg süket borkereskedő szomorúságát belső forráság váltotta, ami leginkább szaggatott beszédmodorán és azon a bőkezűségen ütött át, mely új selymekkel lepte meg a kisasszonyokat. A „tanár úr”, ezt különösen a cseléd előtt hangoztatták: „Vigyen csak a tanár úrnak egy pohár vizet”. Vagy: „Siessen, Mari, söpörjön, mert a tanár úr mindjárt itt lesz . . .” Az öreg száján valami áhitatos belső „h”-ba fulladt ez a „tan-h-áhr ú-h-r”, akinek völegényes viselke-

dése derűt, az idegek fellazulását, szellőzött, függönymentes szobákat, élénkséget és készülődést varázsolt.

Az öreg esténként az ágyban ujságot olvasott, az asszonya, amint lehajtotta a fejét, már durmolni kezdett . . . Most többször megesett, hogy az ember letette az ujságot és könnyen megrázta a felesége karját. Álmos nyújtózás, torokköszörülés: „Na . . .” Az asszony már tudta, hogy most egy furcsa beszélgetés következik, az embere önmagával beszélget, neki csak nyitva kell tartani a szemét, hiszen nem is felelhet, mert az ura jobb füle már egészen süket és ha hangosan szólna, a gyerekek is fölébrednének a másik szobában . . . Hát csak a szemével issza és bólongat az öreg mondókájára, ami különös morfondírozás megbékélése a körül, hogy „hát igaz, ez a „tanár” más vallású, református — de becsületes ember, igazat akar — már halott ő boldog zsidó keveredésről — itt van Békéscsabán az a vendéglős, az is református — öt éve, hogy megnősült — már gyerekük van, meg jómódjuk, az asszony vezeti az üzletet, az ember meg csak örül neki, már hogy az asszonynak, gyereknek, meg az üzletnek . . .” A fáradt anyóka álmosan pislog és lehunyja a szemét, az öreg is megfordul és ezzel az elpihenő gondolattal elalszik.

Ha a tanár urat nyíltan megkérdezik, mit akar, nem tudott volna pozitív feleletet adni, annyit ugyan nyugodtan kijelenthetett volna, hogy nem akarja feleségül venni a zsidó borkereskedő leányát. Miért törleszkedett a családhoz? Utoljára töltötte itthon a nyarat, mint tanárjelölt, mert semmi szín alatt nem számíthatott arra, hogy református paraszt létére a városka katolikus gimnáziumába segédtanárnak kinevezzék . . . Ugy érezte, a vidéki város társadalmával szemben az egyedüli biztos kifejezője rejtett gögjenek, ha ezekkel a mindig magányos-dölyfös, csakazértis zsidó lányokkal hírbe keveredve, végigflangéroz jó párszor a városon, fittyet hányva konvenciónak, tanaraknak, embereknek, jól szabott ruhában, csontkeretes pápaszemmel hangsúlyozva azt a különbséget, ami a maradi katolikus tanárok és az ő „egynisége” közt fennáll.

6.

De a város se volt rest . . . A zsidó lány meg a református tanárjelölt! — ez különben is elég szörpös tápanyag pletykás nyelveknek. „Hát nem tudja?! Már régen megvolt az eljegyzés!” Ugy-ugy, a kisebbikkel! „Hamarosan a lakodalmat ülik.” „Debrecenbe költöznek, ott kapott a fiú helyet a gimnáziumban.” A tanár úr dermedten észlelhette a kis város lelkiismeretének hihetetlen finom pletyka-találékony-ságát, mellyel befonták . . . A „kollégái”, nem-

B. Picart: Fête des Tentés (Soucooth)

Sátoros ünnep. 1724.

régen még tanárai a kis városban, gúnyosan állították meg az utcán: „Gratulálok, fiam, hallom, hogy nősülsz . . .” „Megkaptad a debreceni gimnáziumot, jó gimnázium . . . Hát a Kohn lányát veszed el?!” „Nem igaz semmi?!” „Ugy . . .?” „Hisz mindenki ezt beszéli . . .!” Hiába, hogy most már nem mutatkozott a lányokkal fényes nappal, hiába tiltakozott, az ő hangja alig hallatszott és a pletyka eltemette, kikezdte a békéjét . . . Az apját is sűrűn kérdezték. A paraszt csak a fejét csóválta, mintha azt mondaná: a fiam, a „tanár”, azt jobban tudja . . . Finom értelmű, ravasz paraszt volt, naptárjának azt a mondását, hogy „a bolond, ha olyan, mint a többi: okos, a bölcs balga, azért rejtse el értelmét”, a ceruzával kétszer is aláhúzta. Tetszett neki. Egész tisztán átlátta a fia manőverét, az ő fia volt, kiméletlen, jóeszü fiú . . . De aztán mégis egyszer vacsoránál tempon az mondta a fiának:

— Nem szíp dolog, hogy oda jérogatsz, csak zavarí azokat is . . . 'Iszen zsidók . . .

Másnap a tanár úr búcsúlevelet írt a családnak és elutazott a városból.

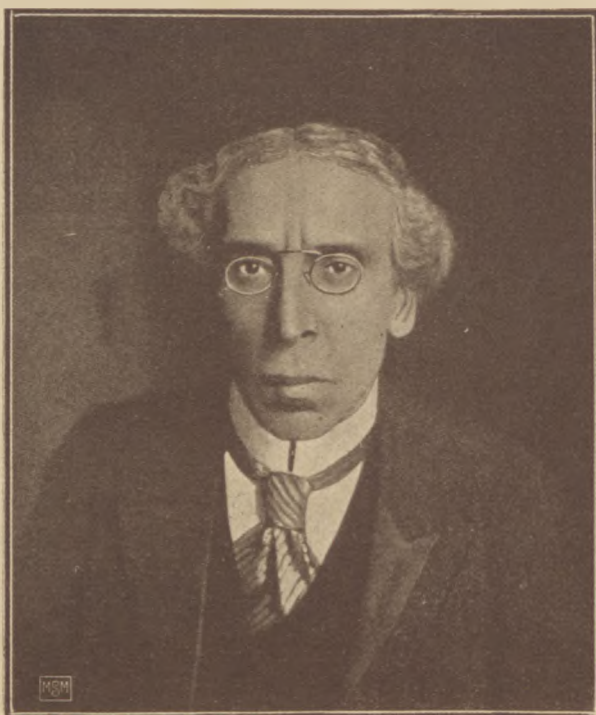
Elza a levelet darabokra tépte, olyan idege-

sen tépdeste-fosztotta, mint a tollpihét . . . Bezárkózott. Ugy érezte, még az apja, anyja szemét is szégyenli . . . „Ó! . . .” a póruljárt menyasszony szerepében . . . hisz már mindenhol annak tekintették . . . Hiú dölyfösségét megalázta valami kínos súly, hiába birkózott, itt rágott benne kitéphetetlenül . . . Reggeltől késő délutánig étlen, szaggatott, hisztériás zokogások rázták sovány kis testét, estefelé már nem bírta el a füledt szobát . . .

Kiült a kertbe, a szeme és az orra vörösre dagadt a sok sírástól — hosszú percekig csak ült, most megejtette a tespedő vidéki csend, úgy érezte, már-már megáll az élet itt, mint a mesében, vagy ez a lassú álmoság megalvad, mint a vér és olyan sötét fénylése lesz csak, mint a hazaballagó bivalybundáknak . . . Valaki megállt a háta megett, az apja volt, igen fáradt mozdulattal a vállára tette a kezét, az ő feje pedig arra billent és surolva érintette az öreg ujjait. amint aztán azok lassan, babrálva simultak el az égő arcon . . . az árok szélén sorvadó kórók furcsán bólongtak a föld felé és az alkonyodó nap lassan, titokzatosan behunyta a szemét, este lett . . .

ZANGWILL

A gettó álmodóinak nagyszerű sorába Lassalle, Disraeli, Heine, Salomon Maimon után most odasorakozik ő maga is, az író, az álmodó Zangwill, akit most 62 éves korában ragadt ki álmodozásaiból a halál. Mert szebb álmokat senki sem szőtt, mint ez a „reális politikus”, aki rajongott a miszticizmusért, rajongott Itáliáért és tudatos zsidó létére mélységesen megértette a katolicizmus lényegét. De mikor népéről van szó, erről a szenvedő, évezredek óta hontalan népről, lerázza magáról az álmokat, elfogja a gyors, mennél gyorsabb segítség láza. Nem az ősi föld fontos, hanem az ősi nép. Ez volt a jelszava, így

alakult meg az Ito, amely valahol Délafrikában keresett gyors otthonalapítást a zsidó nép számára. Logikus volt, józan volt, de csodálatos, a költő lelkében született mozgalomból éppen a költészet, a nagy vonás, az álomszerű, a misztikum hiányzott. És még csodálatosabb, hogy a reális, a földhözragadt, a kenyérért és otthonért küzdő kis zsidók is érezték ezt a hiányt. Hiába az okos számítások, hiába az angol réalpolitika iskolájában tanult zsidó szívű író meggyőző érvei, a zsidó tömegek nem mozdultak meg, nem gyúlt fel bennük a rajongás tüze. És Zangwillnak és a többieknek be kellett látniuk, hogy a zsidóság minden elfojtott vágya valami nagy, hatalmas, szép szimbólum után kiált, hogy a zsidó tömegek megmozduljanak, hogy a zsidó energiák meg-

feszüljenek, ehhez Palesztina kell, a Makka-beusok földje.

Zangwill zsidó politikája megbukott és ő maga a bukás tragikumával és fájó sebeivel vonult vissza a zsidó közélettől, melynek alkotó tényezőjéből keserű kritikusává vált. De a nagy író, a nagy egyéniség örök büszkesége marad a zsidóságnak. Legszebb és legnépszerűbb könyveit a zsidó életből merítette, egész életében, a világ-sikerek közepette is, szeretettel foglalkozott a zsidósággal, tengerentuli utakat tett, agitált, szónokolt, hogy otthonot szerezzen hontalan testvéreinek és mindenekelőtt szerette, megértette és halhatatlan művészetével megörökítette a zsidó lelket, amely tétován új utakat keresve és régi emlékektől terhesen élt a gettó falai között.

Patai Edith.

Israel Zangwill 1864-ben született Londonban, a zsidó elemi iskola tanítója lett, majd teljesen az irodalmi pályának szentelte magát. 1892-ben „A ghetto gyermekei” című műve egyszerre világhíressé tette a nevét. Nemsokára megjelent új könyve, „A ghetto álmodói”, amely szintén nagy népszerűsége tett szert. Drámái közül, amelyeket az összes európai és amerikai színpadokon mutattak be, leghíresebb lett az „Olvasztó kemence”, a „Gipsz-szentek”, „A hadisten”, „Az új vallás”, „Sok a pénz” és még a legutolsó évben nagy sikert aratott „Mi modernnek” című színművével. A „Chad Gadja” című kis regénye, amely a Mult és Jövő kiadásában magyarul is megjelent, francia fordításával oly mély hatást gyakorolt, hogy egész új francia zsidó irodalmat indított meg.

ZSIDÓ SZINÉSZEK

A nyári hónapokban egy orosz- és lengyelországi zsidókból álló színtársulat, *Strammer* jeles társulata, a budapesti Tátra-mulatóban zsargon nyelven zsidó színműveket — énekes és prózai darabokat — mutatt be.

Az emberek szomjasan tódultak az előadásokra estéről-estére. Miért? Könnyű megmondani. Valamit kaptunk itt, ami után — ha olykor öntudatlanul is — rég epekedtünk: a zsidó élet művészi ábrázolását, zsidó levegőt. Ezt kaptuk még az operettben is, amelyben például — próbálja csak ezt valaki elképzelni, mondjuk, a „Marica grófnő”-ben — egy hosszú énekes betét van, meghatott ábrándozás a Messiás eljöveteléről, a háborúságok megszűnéséről, Isten országa megérkezéséről. Zsidó figurákat láttunk ezekben a darabokban (mert gazdag zsidó repertoírjuk is van), zsidó életet. De talán az volt a legfontosabb, hogy ezek a színészek zsidók mertek és tudtak lenni, szemmel láthatóan szívig-melegítőn zsidók a *testi életükben is*.

Igy zsidó volt pl. az operettben egy cylinder. Nagyon magas, fénylően fekete, ünnepélyes cylinder volt ez: ebben jött haza a templomból szombat este Avrum Schefkovizer. A lakás kopott butorai közt oly idegenül ragyog a csillogó keménykalap: s a néző meghatot-

Weinbergerné „Das zehnte Gebot” címszerepében

Blind Aranka a „Jankela” című színműben.

VERES FELVÉTELEI A MÚLT ÉS JÖVŐ SZÁMÁRA.

Rabbinoviczné „Jankela” címszerepében
és partnere Zucker rendező

Szigall
a „Jeschive-Bocher” címszerepében

„Micvetánc” a zsebkendővel. „Der jidische
König Lear”-ban. Rabbinoviczné és Bell.

tan megérti, hogy ezzel a kalappal Avrum Schefkovizer a szent este csak zsidóknak jutó boldogságát akarja megtisztelni . . . És egy talesz. Ez Gordin „Gott, Mensch und Teufel” című darabjában, a zsidó „Faust”-ban szerepelt. Az ördög meg akarja mutatni, hogy Isten legtökéletesebb teremtménye, a legjámorabb ember is mily gyarló. Anyagi javak ígéretével környékezi hát meg Herrschale Dubrovizert, az istenfélő tóramásolót. Ez először azt sem tudja, minek neki a pénz. De aztán megtetszik neki a jólét. Egyre kapzsibb lesz és egyre kiméletlenebbül gonosz. Szégyelni kezdi az apját, elválnak a feleségétől. Taleszgyarával tönkreteszi a kis zsidó egzisztenciákat. De gyárában az egyik gép megöli a vejét. Ez haldokolva elküldi a taleszét Herrschale-nek. Herrschale pedig nem bírja tovább. Látja már, hogy a vagyon nem elég a boldogsághoz, elzokogja (megrázó, ahogy ezt a kitűnő Sigall eljátszsa) a jomkipuri imát: „Mit ér az ember? . . .”, a taleszt hozzáköti a pénzesszekrényhez és végez magával. . . Mennyi zsidó népszokás! A „Jeschive-Bocher”-ben a félszeg hössel csúfságot űznek a gazdag kisasszonyok és tréfából megesketik a házigazda leányával olyanformán, hogy a férfi egy fillért nyom a leány markába és elmondja a rituális eljegyzési formulát. Az apa megdöbbenve vesz tudomást az esztelen tréfáról, amely Mózes és Izrael törvényei szerint lányát a bócher hitvesévé tette. . . És az emberek nézése: a zsidó patriarcha nézése, aki családjában feltétlen úr, de viszont igazságos és jó ura az alája rendeltéknek. Egyáltalában mennyi különféle s mélységesen zsidó típus nézése volt itt: nézések, amelyek tartalma első pillanatra nyitott könyv előttünk, férfi és női tekintetek, amelyek leírása egy egész zsidó karakterológiát adna . . . És a mozdulatok, a híres gesztikulálás, amelyről egészen magától értetődőnek szoktuk venni, hogy nagyon zsidós, azaz csúnya dolog. Itt egyszerre kétséssé válik előttünk ez a következtetés. Talán mégsem azért gesztikulál a zsidó, hogy az antiszemitaáknak legyen min csúfolódnia. Egyszerre érezni kezdjük, hogy a

gesztikulálás nem csúf fogyatékoság, hanem sajátos érték, plusz. A zsidó — érdekes volna eltűnődni rajta, miért — sosem marad meg a pusztá elgondolás határain belül: minden képzelete azonnal mozdulatba ömlik (ahogy Buber mondja, a zsidó inkább motorikus, mint szenzorikus lény). De ha egyes filmtéoretikusok szerint a mozinak az a legnagyobb jelentősége, hogy talán fel fogja támasztani az emberiség elfeledett kifejező-mozdulatait: valóban esztétikai parancsot láthatunk -e még benne, hogy a zsidónak el kell fojtania a maga gesztus-teremtő őseréjét? . . .

És ahogy nézzük ezeket a tekinteteket és gesztusokat, amelyek értelme könnyebben, közvetlenebbül és mélyebben tárul fel előttünk, mint más színpadok emberekéi, a megértésnek e szokatlan bensősége miatt úgy érezzük, mintha hazatértünk volna valahová, valami elhagyott testvéri hazába. A megcsúfolt zsidó élet, amelytől bizony kissé már-már el is idegenedtünk, a rútak és groteszkeknek tartott zsidó élet a maga harmóniájával és természetes melegével megszépülten tárul fel előttünk a művészet tükrében. A nem-zsidónak magátólértetődő dolog, hogy önmagát művészi ábrázolásban lássa. Nem érezheti hát a megváltó varázst, ami ebben van. Nem érzi ezt a varázst senki úgy mint a zsidó.

Komlós Aladár

Richard Beer Hofmann: Altatódal Mirjámnak

*Aludj, én lelkem, lám későre jár,
a hegy a Napot ágyba hívja már,
estpírban végsőt, haldokolva ég, —
Napról, Halálról mit se tudsz Te még,
szemed csak réved, hivatog sugár,
aludj! Terád még Napok fénye vár —
Aludj, én gyermekem, aludj, Te már!*

*Aludj, én lelkem, estszél zengedez,
ki tudja: merről, merre lengedez?
Ott künn sötétbe fulnak utjaink,
Feléd és felém homály bűja ring,
vakon! úgy megyünk — s mind magába jár,
társra itt sohase, senkise vár —
Aludj, én gyermekem, aludj, Te már!*

*Aludj, én lelkem, ne lesd hangomat,
Te úgysem érted, oh, a hang mit ad,
csak hang, mit szél, víz csobogása verhet,
csak szó, csak szó, mit tán egy élet nyerhet.
Amit én nyertem, örök éjbe zár,
s nem lépni senki örökébe: kár —
Aludj, én gyermekem, aludj, Te már!*

*Alszol-é, Mirjám? Mirjám, Te, én lelkem,
csak part vagyunk s forr bennünk mélyen, telten
a Voltak vére — s száz utódba érünk,
oh, nyughatatlan, dacos, büszke vérünk!
Bennünk él mind és lehetsz árva bár,
lelkükért lelked mindig visszavár —
Mirjam, én életem, aludj, Te már!*

Fordította: Sebesi Ernő.

Gordin: „Der jidische König Lear”.

Jobbról balra: Weintraub-Grafné, Tunis, Blind,
Szigall, Zucker, Rabbinovczné.

A Haifa-Ako-ut a haifai kikötőt előkészítő „Haifa Bay Dev. Co.” terve szerint

PATAI JÓZSEF: MÁSODSZOR A FELTÁMADÓ ÉMEKBEN

Építés a krízisben. — Ut az Émekbe. — Gilboa hegyei alatt. — Honfoglalás az Émek Jezreelben. — Affuleh és Balfouria. — Gideontalva, az erdélyi kolónia. — Az Aguda telepe és a kvucák. — Színek és szélsőségek. — A gyermekfalu. — Ajn Charod forrásánál. — Gyermek és rabbi. — Vita a vallásosságról Tel-Jószéfben. — Az orthodox kolonista védőbeszédje. — A nahallali leányfarm. — Földmívelő csodarabbik és chászidok kolonái. — A megnyitott Émek. — Haifai kikötő előkészítése. — A Cháluc-otthonban. — Istentisztelet a Technikumon.

— Van-e valami különös oka annak, hogy két év után most újra meglátogattam a Szentföldet? — kérdezte tőlem interjújában a tel-avivi „Haarec” nagy héber napilap munkatársa.

— Semmi „különös ok”, semmi „sziba me-juchedeth”, csak egyszerűen nem bírtam ki tovább, hogy ne lássam, mennyire haladt Palesztina felépítésének heroikus munkája ez alatt a két év alatt.

Súlyos gazdasági válságokkal nehezedett a legutóbbi két esztendő egész Európára, sőt a tengerentúli világrészekre is. Természetes, hogy ez nem maradhatott hatás nélkül Palesztinára, amely épülésében, fejlődésében egyelőre még a diaspora országaitól függ. Különösen érezhetően kell mutatkoznia a depressziónak a városokban, melyeknek magánépítkezései és vállalkozásai bankhitel segítségével lendültek fel, ennek a „tenger”-nek apályát és dagályát pedig nem az ábrándoztató holdvilág vonzóereje, hanem az a reális világtényező idézi elő, amelyet úgy hívnak, hogy „nemzetközi pénzpiac”. Ha az egész világon pénzszüke miatt zúg a panasz, nem várható, hogy Tel-Aviv, Haifa és Jeruzsálem tárt karokkal és túlárado munkabősséggel várja a fél világnak munkahiány miatt kíváncsi dolgozóit és építőit. Ezt a magától értetődő tény felhasználták az új Palesztina-munka tudatos és tudatlan megnevezői, hogy ujjongva az építés teljes csődjét kürtöljék világgá. Mintha egész Európa ma „tejjel-mézszel folyó

föld” volna és mindenütt manna és sült fürj hullana le az égről, csak éppen Kanaánban tört ki az éhség, mely elől Jákob fiainak újból Micrájimba kell menekülniök egy kis eleséért, betevő falatért . . . És mintha bárkinek is, zsidónak vagy nem zsidónak, cionistának vagy nem cionistának valóban oka lehetne, hogy a Szentföld feltámadásának, az annyi idealizmussal és önfeláldozással megindított újjáépítésnek megfeneklésén örömmünnepet üljön . . .

Türelmetlenül vártam, hogy saját szemeimmel győződjem meg a valóságról. A „Dácia” fedélzetén épűgy daloltak a chálucok, mint két évvel ezelőtt. Még a „Theurer Nociv” nótája sem került le a napirendről. Pedig a régi „nativ” helyén új kormányzó ül a Scopus hegyén. Kevesebben vannak a chálucok és kissé csendesebbek. Nem a lendület lanyhult, hanem az idők oly komolyak. Nem kutatja most az ifjúság, hogy a hajón „Grabsky menekültjei” mennek-e, akiket talán vagyonuk mentése és nem a lelkesedés visz Palesztinába. Grabsky lengyel pénzügyminiszter rég befejezte programját, amelyből a lezüllött zlotyval együtt koldusan került ki az egész lengyel zsidóság. Nincsenek gazdag lengyel zsidó turisták, mint akkor, csak fészket kereső, viharvert galambok, akik szárnyaszegetten sütkéreznek a chálucok ifjú erejéből és bizalmából sugárzó melegben. Ha étkezésre hív a gong, az egész „első és második osztály” mintegy tüntetően levonul a harmadik osztály fedél-

közébe, ahol a rituális menüt jókedvű énekek és testvéri tréfák fűszerezik és a „Hatikva” dalmára áttett „sir-hamaaloth” mellett chászid-melódiákon éneklük az újjászületés dalait: „Amcha Jisraél, jibane” — Néped, Izrael felépül, „Am Jisraél cháj” — Izrael népe él. Kevesebben vannak a chálucok, nehezebb lett az utiköltség megszerzése, mégis vannak vagy kétszázan csupán csak ezen az egy hajón. És hány hajó indul még Odesszából és Constancából, Triesztből és Genovából és a világ sok más kikötőjéből Palesztina felé! Nem olyan zsufolt most a „Dácia”, de több a „minjan”. És ami a legfeltűnőbb, a legszembeötlőbb: több a „minjan” a chálucok között. Többen imádkoznak reggel és este a hajó fedélzetén, a szabad ég alatt. Vallásosabb lett-e az ifjúság vagy csak az idő komolyabb, komorabb és megtört imádkozásra hajtóbb? A chálucok mennek, mennek építeni tovább . . .

A Karmel előtt áll meg a hajónk. Még nem épült föl a várva várt haifai kikötő, ahová egyenesen befuthatna. De ha látcsövünket a Karmel oldalára szegezzük, meglepődve látjuk, mennyi új életforrás fakadt a sziklák között, mennyi új kert, villa, ház díszíti a Hadar Hakarmelt! A monumentális technikum körül új nagy zsidó város támadt, a héber reáliskola mellett a bennlakók conviktusának új épülete emelkedett, a „Bath Galim”, „Hullám leánya”, a hegy lejtőjén, fejlett kolóniává serdült, a Rutenberg villanytelep szép tervből még szebb valósággá lett. A Neser cementgyár már készen áll és ontja az új építkezések számára a Kelet legfinomabb cementjét. A Karmel tetejére nem kell már a karmelita rend kolostorának területén keresztül „átkelési engedélyt” kérni. Új nagy utat vájtak a sziklákba a hegy másik oldalán, csupa zsidó birtokon át. És az új serpentin út két oldalán épül az új Haifa, a zsidó Haifa.

Palesztinának másik kikötőt váró kikötővárosa, a zsidó bevándorlás másik kapuja, Tel-Aviv is hatalmasat fejlődött két év alatt. Új nagy „sechunák” csatlakoztak hozzá, kiépült a Nordau-negyed, a „merkaz-miszchari”, kereskedelmi központ, gyárak, ipari telepek, új városháza, új zsinagóga, új iskolák, egész új utcák. Tel-Aviv az utóbbi két esztendőben megkétszerezte lakóinak számát 21.610-ről 45.000-re és megötszörözte területének nagyságát (1361 Dunamról 6800-ra). Ez a rohamos, ugrásszerű növekedés persze túltelítettséget idézett elő. De az építkezés azért nem állott meg. A város vezetősége elhatározta, hogy munkanélküli segínyt csakis munka alakjában ad és végezteti a közmunkákat, betonoztatja az utcákat ott is, ahol még házak sincsenek. Hogy majd lesznek, abban senki sem kételkedik. Ott sétáltunk Avidgor Hameirivel és Tepper festővel a tel-avivi tengerparton, a kaszinó mellett, amely a

„Galé-Aviv” (Tavaszi hullámai) nevet viseli. Két évvel ezelőtt benn ültünk ebben a kaszinóban Bialikkal és körével és az én emlékezetemben úgy élt a „Galé Aviv”, mint egy impozáns, nagystílű épület, melynek hatalmas oszlopait a tenger hullámai nyaldossák. Most mintha összezúgódott, letörpült volna az egész! Mi történt? *Perspektíva-kérdés az egész* — magyarázza Tepper. — Két évvel ezelőtt az egész tengerpart üres volt és a kaszinó volt itt a legszebb, legnagyobb épület. Ma szebbnél szebb paloták, nagy balkonos bérházak emelkednek a parton végig és ebben a perspektívában a kaszinó bizony kicsinynek látszik. De majd építenek helyette nemsokára nagyobbat, az új méreteknak megfelelőt.

És Jeruzsálemben? Mikor Storrs kormányzó helyettesével átkocsikáztunk az újjvárosra és láttuk mindenfelé a kapaszkodó, kuszó építőállványokat, így szólt hozzám Galilea volt kormányzója, a körülrajongott kitűnő *Geronimo Krishevsky*:

— Ön most Európából jön, látott-e valahol többet építeni, mint nálunk? Nem megy-e a dolog a maga útján?

— Aminek Anglia melléje áll, annak mennie kell — feleltem. — De véletlenül néhány hete, hogy Bécsben, Berlinben és Frankfurtban jártam és azt hiszem, nem láttam ott annyit építeni, mint Haifában, Tel-Avivban és Jeruzsálemben.

— Itt már magától megy minden a fejlődés természetes útján. Ezt a szekeret most már nem lehetne visszafordítani akkor sem, ha Anglia akarná. De nem akarja. Sőt . . .

De ha a városokban még némileg érezhető az ipar és kereskedelem pangása, a falvakban, a kolóniákon, a mezőgazdasági telepeken normális élet folyik. Keresztül-kasul jártam az Émeket, a zsidó nép feltámadt nagy történelmi színterét és mindenfelől új kivirágzó pontok köszöntöttek. Magyar kolóniák, chászid kolóniák, gyermekgyarmatok, leányfarmok. Hogyan született mindez rövid két év alatt?! *Affuleh*, az Émek centrumában vasuti állomás volt két évvel ezelőtt is, de kis arab falu, összetákolt, ablaktalan maláriás sárkunyhókkal. Ma egy alakuló, modern rendszer szerint körben épülő új zsidó város képe kezd kibontakozni a helyén. És ez az átalakulás még alig egy esztendő! Rendel Áron, a szomszédos „Kfár Gideon” nevű erdélyi zsidó falu bírája elmondja az 1925-iki legfrissebb „honfoglalás” történetét:

— A Keren Kajemeth megvette ugyan a földet a birtokos effendiktől és a földdel együtt a piszkos kis falut, a hivatalos „átírás” is szabályszerűen megtörtént, — mégis, mikor egy péntek reggel lovainkkal, öszvéreinkkel, ekeinkkel kivonultunk a mezőre, hogy az ugart felszántsuk, köröskörül vártak bennünket az arab fellachok,

fiatalok és öregek, kövekkel, parittyákkal. Hiába jelöltek ki nekik kárpótlásul sokkal jobb és miveltebb földet Beth-Sean mellett. Ők bosszút akartak. És összejöttek a környékről is több mint kétezren. „*Jehudi, ruch minhon!*”, „*zsidók, el innen!*” hangzott az ordításuk és potyogtak a kövek, amelyek többeket közülünk súlyosan megsebesítettek. A parittyá ma is kitűnő fegyver a keleti ember kezében, akárcsak Dávid és Góliát idejében és ha már ellenállásunkkal meghátráltattuk az arabokat, messzibbről parittyakövekkel vettek bennünket célba, sokunkat eltaláltak és a munka megkezdéséről szó sem lehetett. Ekkor, mi sem tudjuk honnan, három puskalövés dördült el, az egyik arab támadónk elesett, kettő megsebesült. A fellachok ijedten szétfutottak, majd újra sorakoztak, mintegy közelharca készen és mindenre elszántan. Ekkor megérkezett az angol csendőrség, körülvették az egész tábor, megmotoztak mindenkit, de fegyvert senkinél sem találtak. „*Az egész csapat föl Názárethebe!*” hangzott a parancs. A lovak, az öszvérek, az ekék a barázdák között voltak, nem hagyhattuk ott. Mint hosszú háborús trén, úgy vonultunk a názárethi úton föl a csendőrkaszárnyába, ahol megkezdődtek a kiállítások. Étlen, szomjan vártuk a végét, de legjobban attól féltünk, hogy az egész nap húzódó tárgyalások belenyúlhatnak a szombatba. Közben az egész Émek visszhangzott az arab támadás híréből. Gyors chálucok siettek mindenfelől segítségünkre, de nem volt reá szükség. A legteliessébb elégtételt kaptuk. Az arabokkal barátságot tartó Chankin hívására, maguk a „muchtárok”, a községek jegyzői jöttek felelősséget vállalni értünk, hogy még péntekestére hazatérhessünk. A chálucok csapataitól kísérve vonult a „trén” vissza Affuleh felé. A szombat nyugodtan telt el. Szombat este azonban elhívtuk a fellachok vezéreit és megegyeztünk velük, hogy a békés elvonulás fejében mindegyikük 20—25 font „hadisarcot” kap, úgyhogy ez az újabb „megváltása” a földnek majdnem ugyanannyiba került, mint a föld vételára. Hátra volt még azonban a falu sárviskóinak, a ragályok, infekciók fészkeinek eltávolítása. Ez újabb makacs harcot idézett elő. Ekkor a szanalást vezető mérnöknek kitűnő mentőötlete támadt; kihirdette a faluban, hogy minden arab, aki egy hét lefolyása alatt lebontja a saját kunyhóját, egy font „munkabért” kap! Erre megindult az arabok lázas romboló tevékenysége, sőt csakhamar felütötte fejét a konkurrencia és egyesek licitálni kezdtek lefelé és félföntért, sőt 25 piasterért is jelentkeztek a házlebontás műveletének végrehajtására, magukénak mondva olyan viskókat is, melyeknek gazdái rég elhagyták a területet. Pár nap alatt a régi Affuleh nyomtalanul eltűnt a föld színéről és mi megkezdhattuk a munkánkat!

Igy mondta el Rendel Aron „Gideonfalva” rós-haváadja, aki átjött hozzánk, *Balfouriába*, a Balfour nevét viselő új kolóniába, hogy községe nevében vendégül hívja estére az érkezett zarándok honfitársakat. Az Émekre leszállt az alkony. Hűvös esti szél fú a *Karmel* felől. A nap kihűlt korongja még ott áll Megido dombja mögött. Mintha őrt állana a nyugodni térő *Jezreel*-völgye fölött. A *Tábor*-hegye felől fekete gulya közeleg kolompolva és amint sűrűsödik köröskörül az esthomály, úgy tűnik, mintha sötét árnyékok húzódnának a major felé. Ott a *Gilboa*-hegye, *Sunem*, *En-Dór* . . . Saul király komor köpenyébe burkolva jár a hegyeken. Fönn mérgezett nyilaikkal leselkednek a filiszteusok. És nincs se’ Urim, se Tumim, se’ profécia, se’ álomlátás . . . En-Dór jövődömondó asszonyának barlangjából víziók szállanak föl. „Isteneiket látok, hogy jönnek föl a földből . . .” Valahol a major másik szélén gramfon énekel sirva, szívettpőn: „*Rachel mevakka al boneha* . . .” „*Ráchel siratja gyermekeit* . . .” „*Rachel mevakka al boneha*”, sir, egyre hangosabban, egyre fájdalmasabban, egyre szívettpőbben. Mintha az egész Émek sirna vele az epekedő, csendes, néma alkonyatban. Még csak ma hajnalban haladtunk el Jeruzsálemből jövet „*Saul dombja*” és „*Sámuel sirja*” mellett és láttuk a hegyek közt *Rámát*, hol Nevuzardan összegyűjté Izráel gyermekeit, hogy fogóságba vigye Babylonba. „*Kól b'Rama nisma, Ráchel mevakka al boneha* . . .” „Hang hallatszík Rámában: *Ráchel siratja gyermekeit* . . . De így szól az örökkévaló: tartsd vissza hangod a sírástól, szemed a könnytől; a gyermekek viszsztatérnek határukba . . .” A mezőkről jönnek az aratók, kaszákkal, gereblyékkal a vállukon. És a gramfon melancholikus éneke mintha a haterők lépteinek ritmusára vidámabbra fordulna: „*vösövu banim ligvulam*”, „a gyermekek visszatérnek határukba . . .”

Sűrű sötétben mentünk át Balfouriából Kfár-Gideonba. Jólesett egy kis gyaloglás a széles országúton. Száguldó autók reflektorai reávilágítottak egy-egy teleraakott szalmás szekérre, súlyos terhével ringatózva baktató tevére, öszvérré.

— Ezek már a mieink — büszkélkedik Rendel Aron. — De talán valamivel gyorsítsuk a tempót. Mert a gyerekek már türelmetlenek lesznek. Egész nap vártak ünnepi ruhában, virágcsokrokkal, kalászsokkal, versekkel, énekekkel. Biztosra vettük, hogy a mi kolóniánkban fognak megszállni és nem az amerikaiakén. És most ott ülnek a kicsinyek az iskola padjaiban és megfogadták, hogy még ha hajnalig kell várniok, akkor se mennek haza, mielőtt a vendégeket fel nem köszönhetik.

„Hédád! Hédád! Hédád!” ujjongnak az apróságok, mikor belépünk. És felugrálunk a

helyükről és tapsolnak és dobognak és a kis tenyerek összeverődése és a kis lábacsók dobogása úgy cseng, mint az Émek legszebb muzsikája . . . Az iskolabarak csupasz deszkafaljai ragyognak, mint nagy zeneterem márványfalai és a halvány petróleumlámpa helyén mintha csillogó csillár ontana fényt puha bársonyos sorokra. Köröskörül szorongnak „Gideonfalva” harcosai, a munka hódító hősei és a kiszorultakkal együtt lábujjhegyre kapaszkodnak, hogy elkapjanak egy-egy fényhullámot, egy-egy szótöredéket, melódiafoszlányt. Daloljatok, daloljatok, drága hazatért gyermekek. A Tábor és a Gilboa, az Émek és a Karmel dalait zengitek és Dávid király hárfája kíséri éneketeket. Jósua

A kolonia gyermekel között

és Jesajás újjászületett nyelvén becéz a köszöntések és kedvesebbek a kalászkok, miket Gideon feltámadt mezőin magatok szedtetek nekem, mint káprázó téli esték minden melegházi virágcsokra, babérkoszorúja . . . Ne szóljatok tovább, gyermekek, régi próféciák teljesítői. A tiszta lélek izgalmát, mely remegővé teszi ajkátokon a szót, hadd oldjam föl testvéri csókkal Jezreel völgyében . . .

— Még egy kis szindarabot is szeretnének bemutatni a gyerekek, — mondja a Rós-havaad — de ehhez át kell vonulni a nagyobb terembe, a „díszletekhez”.

A nagyobb teremnek nevezett tágasabb fabarokban a földön heverő galyak jelezték Shakespeare-kori egyszerűséggel, hogy itt *erdő*

van, amelyben „A dal hatalma” című kis héber színjáték összes jelenetei játszódnak le. Alig pislogó rőzseláng mellett melegedik a kis szökevények, bujdosók, bolyongók társasága, az élet súlyos kérdéseit meg-meghánnyva, vetve, de távolból fölcsendül a régi ének, visszahúzza őket a melódia ereje, hazaviszi őket a dal hatalma . . .

— Most már nagyszerűen vagyunk! — mondja elégedetten Degani, a tanító. — Tavaly kezdtük csak és elég messzire jutottunk. Eleinte a szabadban kellett tanulnunk és sokat szenvedtünk a hőségtől és a legyektől. Aztán kaptuk a barakot és boldogan örültünk az árnyéknak, a fedélnek. De a földön kellett ülnünk,

mert nem voltak padjaink. Most kaptunk, hála Istennek, padokat is, egyszerű vékony falócák, de a gyerekeket elbírja. Most már csak egy vágyunk van, hogy a falakat képekkel díszíthessük, hogy ne legyenek olyan csupaszok...

— Majd küldök képeket — szakítom félbe.

— Hédád! Hédád! — kiáltják a gyerekek és örömmükben mindjárt láncba fogódnak és táncra perdülnek. És dong a barak a kicsinyek hórójától. Hévvel, erővel, szenvedéllyel táncolnak, akárcsak a nagyok. „Juchehejje, chalili, chalili . . .” „Hej, szuszi aravi . . .” „Az én lovam arab mén . . .” Dehogyan is arab telivér a lovatok. „Acilah” nemes mén csak az arab effendiknél van és ezer fontot kérnek érte . . . De majd lesz nektek is szép lovatok és megülitek

szőrmentén és kengyeltelenül száguldtok rajta végig az Émeken és a dombokon . . . Csak daloljatok, táncoljatok és álmodjatok, gyermekek . . .

A nagyok ezalatt a vendégekkel foglalatzkodnak. Irom, a kolonia humoristája sorra bemutatja társait:

— Ez itt az Amram, legjobb tehénfejünk! Ne tessék hinni, hogy itt nem veszik hasznát a gáluthból hozott tudománynak, vagy mesteriségnek. Az ő munkáján mindjárt meglátszik, hogy *jelesen* érettségizett Kolozsvárott. És különösen az, hogy matematikából kitüntetést kapott. Olyan matematikai pontossággal végzi a tehénfejést, hogy passzió nézni. Ő tudja, hogy ennek a tehénnek 26 liter tejet kell adni és nem

volna kitűnő matematikus, ha egy decivel is kevesebbet fejne ki a tőgyéből.

— Ez itt a Zsuzsanna, legjobb ruhamosónők! Szép titulus, mi? Nagyszerű hasznát veszi annak, hogy otthon olyan szorgalmasan tanult zongorázni. Szinte ritmusosan, dallamosan mos és úgy emeli és süllyeszti az ujjait a fehérneműn, mintha zongorabillentyűket tapogatna. Hiába, ehhez művészet kell!

— Ez itt a Mózsí zsidó, a boltos! Ugy fogja az eke szarvát, mintha ma is a pult mögött állana, az üzletében.

De Mózsí, a szántóvetővé átvedlett boltos nem marad adós. Ő is ért valamit a kifigurázáshoz és rögtönözve visszavág:

— Ez meg itt az Irom! Látszik rajta, hogy otthon írói ambíciói voltak. Így fogja az ostort, mikor a lovakat hajtja, így ni, a három ujj között, lefelé, mintha tollat tartana . . .

Két éve, hogy ezt a kolóniát láttam. Látnom kellett, mert ez az egyetlen az Émekben, amely nem dombon és zárt körben, hanem a szabad, nyitott magyar falu mintájára, lent az országút két oldalán hosszában húzódik. Akkor öt-hat erdélyi család vívta itt rettentő harcát a kezdés legemésztőbb nehézségeivel. Ma szépen fejlődő falu áll előttem, fürdővel, víztoronnyal, iskolával. Sok gyerek, játék, tánc, élet-erő és életöröm.

— Hogyan jutottunk ehhez a szép fürdőhöz? — magyarázza Rendel, mikor jóval éjjél után visszakisért bennünket szállásunkra, Balfouriába. — Egy német zsidó járt erre tavaly mint „turista” és annyira el volt ragadtatva a mi frissen fejlődő kolóniánktól, hogy egyszerűen kijelentette: meg akar bennünket valamivel ajándékozni, de még nem tudja, mivel. Mikor aztán este látott bennünket hazatérni a mezőről porosan, verejtékesen és vízhiányosan, a homlokára ütött: „Megvan! Fürdőt építtetek nektek! Templomot és iskolát fogtok magatok is építeni, a fabarakok helyett szépet, újat, faragott kőből, de a fürdő is fontos és sürgős!” Így jutott Gideonfalva szép és rituális fürdőhöz, elsőül az Émekben. A legtöbbet azonban természetesen a Keren Hajeszodtól kaptuk. Az idén adtak *minden családnak* 200 szőlőt, 15 gyümölcsfát, eperfát és 75 fontot juhokra, tehe-

nekre, igásokra. Ezenkívül adtak a falunak szekeret, arató- és kaszálógépeket. Lassan szépen berendezkedünk itt és már viszünk termésünk fölöslegéből az Émek új városába, Afuléhba.

Korán reggel már ott jártunk az Émek másik új pontján, „*Kfár-Jeladim*”-ban, „*Gyermekfalu*”-ban, mely szintén az utolsó két esztendőnek kivirágzása. Két évvel ezelőtt még pusztaság volt itt, kő, szikla és gíz-gáz; most virágos kert közepén áll a „községháza”, amelyben a gyermekek maguk bíraskodnak, beosztanak, „adminisztrálnak”. A tanításon kívül minden munkát maguk végeznek. Csinosan épített iskola mellett majdnem monumentálisan ható templom emelkedik, délafrikai zsidók ajándéka.

Mocsár és homokhegy

Följebb beton-istálló, tiz tehénnel, melyeket a gyermekek maguk ápolnak és fejnek. Az ukrajnai pogromok árváit helyezték itt el a Keren Kajemeth földjén, ahol maguk között versengve, gyermeki fanatizmussal építenek és dolgoznak a maguk jövőjén. El akarják feledtetni velük a rettentő emlékeket, mikor Denikin és Petljura fehér seregei több mint háromszázezer zsidót mészároltak le Ukrajnában a bolsevizmust megbosszuló ellenforradalom nevében.

— Ani „bolsevik”. Én „bolsevik” vagyok — mondja keserű mosollyal Sloucky tanító. — Nekem menekülnöm kellett a fehérek elől, miután apámat, a „Sivath Cijon” szerzőjét kegyetlenül meggyilkolták a bolsevisták. Engem ezek is és a fehérek is halálra kerestek. Most már

Pálmák a homokban

magam se tudom, mi voltam, mi vagyok. Ezek a gyerekek talán felejteni fognak még, de mit csináljak én? Az ember kábitja magát ideálistussal. Itt mindenki akarva, nem akarva idealista. „A Szentföld levegője bölcsé tesz”, de nem gazdaggá. Azt hiszem, hogy a gyerekek se tudnak felejteni. Valahogy rajtuk fekszik a mult, mint sötét árnyék. Csak dolgozni akarnak, de többet kellene játszaniok! Nem tudnak játszani. Megöli játékukat a mult emlékezete . . . Ez itt „Giváth Hamóre”. A Céllovók dombja, Izrael harcainak színhelye. Csupa biblia. De Ukrajna még nincs olyan messze . . . Nem beszélnek róla a gyerekek, de azt hiszem, nem felejtene . . .

Az ültetvények között két 13—14 éves leánygyerek dolgozik, kötöz, gyomlál.

— Mi ez itt? — kérdem.

— Mastéla — felelik halkan.

— Ismeritek-e a nótát, „Bamastéla bachur jes?” „Az ültetvény közt ifjú jár.”

— Ismerjük, — pironkodik a nagyobbik — de itt nem éneklük ezt.

— És szoktatok sokat énekelni?

— Ze taluj mimacav haruach. Ez a lelkiállapottól, hangulattól függ.

— Umacav haruach tóv? És a lelkiállapot jó?

— Tóv. Jó — feleli és mélyet sóhajt.

Hegedűszó hallatszik ki az egyik nyitott ablakból. Magányosan, árván síró hegedű. Apátlan, anyátlan fiú áll az ablak mögött. Minden vágya, álma egy hegedű volt. Megkapta. Még nem tanult, nincs kinél, de komponál. Talán ő fogja hegedűjén át beléssírni a világ szívébe

Ukrajnát, pogromjait és minden szenvedéseit . . . Egy nyolc éves korán arcú gyerek egy csomó karfiolt cipel a kertből. Megszólítom:

— Jó-e itt lenni?

— Hát hol lennék?

— Jó-e a koszt?

— Ze lo chasuv! Ez nem fontos, — feleli a kis bölcs, a nyolcéves aszkéta.

— Uma chasuv? És mi fontos?

— Macav haruach. A lelkiállapot! . . .

És amint kissé eltávolodva, kocsinkból visszanézek Kfar-Jeladimra, úgy tűnik, mintha ez az egész gyönyörű „Gyermekfalu” egy nagy árva sóhajtás volna, végtelen vágyakozó sóhajtás az anya után . . .

Alig félóránnyira ismét az Émek egyik új megtermékenyített területére érkezünk: *Machneh Jisraelba*. A Cionista Szervezet ellen harcoló orthodox „Aguda” egyetlen kolóniája ez. Némelyek szerint: „kontra-kolónia”, némelyek szerint „csak-azért-is-gyarmat”. Mindegy. A fő, hogy

mégis csak megváltottak 4000 dunamot az Émek földjéből és ebből 100 dunamot már mivélés alá is vettek. Vagy 100 lélekszámból álló kis úttörő csapat dolgozik a mezőn, a kútnál, az asztalos műhelyben. Sokan dolgozás helyett még csak a csodálkozásnál tartanak. Csak most jöttek és szolgatják a fűvet, a földet, a vizet. Hosszúszakállas, kaftános öregek mellett eton-frizurás leányok és bubi-parókás asszonyok szaladgálnak. Majd beletörődnek a munkába és bronzá barnul fehér bőrük és kuszává zilálódik fejük koronája, mint az a sok vadul növő csalán és tüske, melyet arcuk verejtékével fognak eltakarítani a megcsodált ugarról. Egy összetakolt, félig nyitott fabarakból gyermekhangú talmud-ének üti meg a fülünket. Pajesz, sapkás fiúk hajlonganak a nagy foliánsok fölött és csendesen dudolják: „Snájim ochzin b'talisz . . .” Nem olyan hangos itt a tanulás, mint náluk, Galiciában volt. Aminthogy csendesebb itt a Szentföldön az ima is. Vagy talán azért halkítják szavukat, mert mégis restellik, hogy *zsargonra* fordítják a talmudot itt, az Émekben, ahol a héber nyelv föltámadt halot-taiból és virágzik mezőn, réten, mint a Talmud tanaitáinak idején?!

— Elv-e itt a *zsargon* használata? — kér-dem a tanítótól.

— Dehogyan — feleli röstelkedve. — Csak átmenet, míg belejönnek a héberbe. Jeruzsálemben, Petach Tikvában, Szafetben már tiszta héberül tanítanak az „Aguda” iskoláiban is. Nem tekintheti „újítás”-nak az orthodoxia, hogy az ifjúság héberül akar beszélni, hiszen

„újítás” az is, hogy chászidok földet akarnak művelni. És művelik is. Fogják művelni. Még gúnyolódhatnak egyesek, de biztosítom, ha két év múlva erre jön, látni fogja, hogy „Machneh Jisrael” vetekedik már a szomszédos, büszke Merchavjával és a merchavjai kvuca ifjai át fognak jönni szombatonként a mi templomunkba imádkozni!

— Bravó! — tapsolok a chászid tanítónak. — Ezt kellett volna tennie az Agudának kezdetül fogva. Nem világga átkozódni és szitkozódni az ifjú kolonisták állítólagos vallástalansága miatt, hanem dolgozni és építeni, kijönni és minél több földet vásárolni, minél több orthodox kolóniát alapítani, hogy ne szavakkal járjanak elől, hanem tettekkel és példákkal.

Maga *Merchavja* mutatja egyébként a legbeszédesebben, milyen szépen férnek meg az Émekben szorosan egymás mellett a különböző felfogások és rendszerek. Merchavja, az Émek Nestora, már majdnem 15 éves. Ami már tekintélyes kort jelent itt, az ifjúság völgyében. Kísérlet volt a Franz Openheimer-féle „Siedlungsgenossenschaft” megvalósítására. A kísérlet akkor nem sikerült. De megmaradtak a nagyszerű gazdasági épületek, magas kőházak, amelyek sokáig egyedül állottak őrt a pusztaságban és ma csodálkozva tekinthetnek le a fabarakok sokaságára, melyek gombamódra bujnak ki az Émek átvarázsolt földjéből. Most két rendszerű két kolónia dolgozik Merchavja területén: egy „mósav” és egy „kvuca”. A „mósav” körülbelül ötven külön-külön gazdálkodó családból áll, kétszáz lélek, melyből közel száz dolgozik. A „kvuca” vagy ötven fiatalemberből áll, akik mint kooperatív társaság közösen gazdálkodnak, közös konyhán élnek. És aki azt hiszi, hogy ha nincs egyéni haszon, nincs egyéni ambíció, meggyőződhetik az ellenkezőről itt Merchavjában, ahol egyenlő területen, teljesen egyenlő természeti feltételek alatt egymás mellett dolgozik a két rendszer és a „kvuca” a dolgozók fele lélekszámával éri el ugyanazt, amit a „mósav” majdnem kétszerannyi munkaerővel.

— Mi pó hamnahél? Kicsoda itt a vezető? — kérdem az egyik fiatalembertől, aki éppen a tyúketrec reparálásával foglalkozdik.

— Én pó mönahál! Nincs itt vezető — hangzik az önérzetes felelet. — Mindnyájan dolgozunk!

Azért alapítottuk a kvucát, hogy ne legyen vezető és dolgozó.

— Anachnu cón b'li róeh. Mi nyáj vagyunk pásztor nélkül, — tréfálgozik a szomszédja, aki éppen lovat patkol és olyan erővel fogja a szilaj mén lábát, hogy vastag izmai szinte pattanásig feszülnek. — Ez az ő büszkeségük, hogy maguk vezetik önmagukat. Esténként megbeszélik a másnapi teendőket és minden megtörténik a legnagyobb fegyellemmel, a közös beosztás szerint.

— És ha valaki nem akar dolgozni?

— Ilyen esetünk még nem volt. És azt hiszem, ilyen problémánk nem is lesz soha.

— És ha egyesek még akarnak házasodni?

— Most is ötven házások közöttünk. Az aszszonyok persze velünk dolgoznak.

— És mi van a gyerekekkel?

— Gondoskodunk róluk közösen. Hiszen azért dolgozunk. A gyerekekért, akik utánunk jönnek.

— A mások gyerekeiért?

— A zsidó nép gyerekeiért! Hiszen ezért van minden!

Nem olyan fanatikus, vallásos messiási hit-e ez is, mint a „Machneh Jisrael” agudistáinak áhitatos vallásossága?

Egy fél óra múlva ott állunk a sziklás Gilboá lábánál, *Ajn Charod nagy kvucájának* gyermekektől hemzsegő iskolakertje előtt. A kicsinyek szorgosan sűrögnek-forognak az ültetvények között, öntöznek, kapálnak, gyomlálnak. Játék és munka egyben. És amint egy-egy szénásszekér befordul az udvarba és a szagos sarju tetejéről lenéz a „chavér” a dolgozó-játszó apróságokra, dagad a szive és tüdeje jövőendő álmok illatát szívja magába. Hiszen

Egy arab fellach sárháza

ezért van minden! És olykor meg-megállítja héber szóval a lovait és hallgatja egy percre a gyerekek dalait. Most körbe állanak, láncot fonnak és „*Sirath hamachcéva*“, a „Bányászok dalát“ éneklük a „moreh“, a tanító taktusütésére és kidüllesztik a mellüket és nekifeszítik kis karjaik izmait, ahogy a nagyoknál látták.

*Karomat nézzétek,
Nézzétek a mellem,
Kő és vas az izmom,
Kő nem állhat ellen.*

*Mi támasztunk mindent,
Tartjuk az egészet,
Nélkülünk a világ
Inogna mint részeg.*

*Nincs hasonló hozzád,
Kőbánya, hej bánya!
Nem kell nekünk malter,
Kavicsot ki hányna!*

*Házbővítés, bontás,
Ifjúnak nem élet,
Éljen szikla, csákány,
Csak bányász beszélhet!*

És a „chavér“ a szagos szénásszekér tetején gondol azokra a „chavér“-okra, akik nem az illatos mezőkön, hanem a poros kőbányákban, a „Machcéva“-ban fejtik a sziklákat az építők számára. Mert ezt a munkát is meg kellett hódítani, itt is meg kellett mutatni, hogy erő és intelligencia párosulása mire képes. És „nem lehetett túrni a szégyent, hogy arabok vájják és faragják nekünk a nagy köveket Izrael hegyeiből...”

Fehér galambok rajai búgnak, turbékolnak, röpködnek az udvar közepén magasra nyúló ducok körül. Mintha köszönteni akarnának minden érkezőt. Lenn a szárnyasok különböző nyugati és keleti fajtái veszik körül a nagy kerek vízmedencét, gágogva, csipogva, versenyezve. Egyik-másik kiválik és fölrepül az amerikai stílusú vasbeton magtárak tetejére, melyek hat egymás mellett álló óriási karcsú hordó alakjában éktelenkednek a major oldalán, mintha municiótartók, löportornyok volnának. Bemegyünk az irodába, ahol engedélyt és kíséretet kell kérni a körültekintésre. Szorgos munka folyik a nagy kvuca számfejtőségében. Számokba van itt foglalva minden eukaliptusz, minden kalász, minden növény. Nagy könyvek fölé mélyedve, alig veszik észre a bejövőt. Hol is láttam ezeket a telt szakállú és pelyhedző állú ifjakat így odaadó elmélyedéssel foliansok fölé görnyedve? Talán a jesivában, a Talmud tanházaiban? Ugyanazok a szikrázó szemek, ugyanaz a lobogó lélek és ugyanaz az önfelédelt elmerülés betűkbe és pontokba, melyek mögött

világokat látnak feltámadni... A falon egy héber hirdetőtábla: *El kol haóvdim*... Mindazokhoz, akik dolgoznak a Keren Kajemeth földjén! Ne felejtsetek el megemlíteni leveleitekben, ha a galuth országaiba írtok, hogy a Keren Kajemeth földjén éltek. *Mondjátok el nekik, mit adott a Keren Kajemeth a telepeteknek: földet, mocsarak száritását, vízzel való ellátást.* Említsetek a testvéreiteknek a galuthban a földhiányt és emlékeztessétek őket kötelességükre, hogy a földet megváltásák“

— Hiszen szépen haladunk — mondja kísérőnk, az ajn-charodi chavér — az utolsó két év alatt is fejlesztettük a majort, mint látják, új gazdasági épületeket is emeltünk, pedig már készültünk felköltözni Tel-Jószeffal együtt oda a hegyre, ahol jobb a levegő, egészségesebb a klíma. De mennyire másképpen lehetne gazdálkodni, ha több volna a föld és többet lehetne befektetni! Menjünk be itt egy percre. Talán érdekelni fogja önöket. Új mosókonyhánk. Mióta ezeket a mosógépeket kaptuk, rengeteg munkát mos naponként ez a legmodernebb szerkezetű gép és alig kell hozzá emberi segítség. Itt van a börcszerzőnk. Itt a cipészetünk. A „szandarijah“ is szépen van felszerelve. Itt a szabóműhelyünk. Ott a méhészetünk, talán ne menjünk közelebb. Itt a költőgépünk. Ezer csirkét költ ki mindegyik. Itt a fehérnemű varrodánk, a foltozónk. Azért alkottuk a nagy *kvucát*, hogy minden szükségletünkről magunk gondoskodhassunk.

A lombok közül szemközt mintha hegyi patak zúgó csobogása hallatszanék.

— Ez már az *Ajn-Charod* muzsikája, — mondja a chavér. — A mi bibliai forrásunk. Jól esik ezt hallgatni nekünk, akik akkor ütöttük föl itt első sátrainkat, amikor köröskörül még bűzös mocsár terjengett mindenütt. Valahogyan beleszerelmesedtünk ebbe a helybe és ahogy megláttuk, azonnal elhatároztuk, hogy többé nem mozdulunk innen el. Hiába intettek óva, hogy várjunk, míg előbb megtörténik a maláriás terület lecsapolása, hiába mondták, hogy életünkkel játszunk, mi bevettük a sátorcölöpeinket a nedves földbe és győztünk. Néhányan közülünk áldozatul estek, de győztünk. Ha nem lettünk volna olyan „erőszakosak“, talán ma sem volna ez a talaj itt szánálva! Most esténként kísétálhatunk az *Ajn-Charod*hoz és hallgatjuk a barlang előtt a vízesés muzsikáját.

Fügefák és eukaliptuszok és oleanderek koszorúzzák a hatalmas sziklabarlangot, mely az *Ajn-Charod* fölé hajolva védi a forrást és féltőn ölében tartja mint anya a gyermekét. Sokáig galutban bolyongott az apa és a gyermek elcsapongott messze, pocsolyákban, gízgázok között hanykolódott, erdők vadkanjai tapostak rajta és megfertőzve és megebesítve züllött egyre mélyebben. Most hazajött az erőskező gazda,

kiemelte a gyermekeket a fertőből, megtisztította az iszaptól és csillogón, tisztán visszaadta az anyának. Tizenhatezer dunamnyi területet öntött el itt a mocsár, mely éppen a beszennyezett, ápolatlan források vizéből keletkezett. Még a beduinok is kerülték ezt a vidéket, melyet a halál birodalmának tartottak ősidők óta. Most valami varázslatról suttognak, amit az Izrael törzs hazajött fiai itt véghez vittek . . . És volt valami emberfölötti abban a munkában, amelyet itt a chálucok magas láztól égve, kicserzett bőrrel, derékig a muszkitós mocsárban állva, heroikus önfeláldozással végeztek. Dús gabonátáblát ringat a föld, ameddig a szem ellát. A mezei ösvényen apró gyereksereg jön dalolva. Letelepednek az Ajn-Charod körül, sokan kicsomagolják kis uzsonnájukat, sokan félrelopóznak és fűgén felmáznak a fűgefákra, sokan meg a forrás kifolyása köré hasálnak és tenyerükkel nyaldossák a vizet mint négyezer évvel ezelőtt Gideon harcosai tették itt, ahogy azt a Bibliában olvassuk, midőn az Ur szóla Gideonnak: „Ezzel a nyaldosókkal vered meg Midjánt . . .”

Aggódva nézünk a kísérő chavérra. De ez megnyugtat:

— Ihatnak egész bátran! Tífuszbetegeknek is adják ezt a vizet, olyan könnyű, tiszta és egészséges. A gyerekek különben otthon Kfar Jechezkeélben is ezt a vizet isszák. Motorral nyomjuk fel innen az ő kolóniájukba, kényelmesen mindenkinek a vízvezetéki csapjába. De lehetne a forrás fölösleges vizéből még ötezer dunamot rendszeres öntözéssel is ellátni. Ehhez azonban 40.000 font befektetés kellene és honnan vegyük ezt?

Dr. Péner bajai főrabbi megszólítja az egyik uzsonnázó gyermeket és kedvesen szóba elegyedik vele, természetesen héberül. Közben halom, amint a tudós pap előtt álló kis leánykát folyton nógatja másik ovodástársa és miközben kezével bökdösi, halkan a fülébe súgja: „*Tákni lo eth hasgióth!*” — *Javitsd ki neki a hibákat!*” Felkapom és összecsókolom a kis huncutot. Könnyű neked hibátlanul és folyékonyan beszélned Jósua és Gideon nyelvén, mikor itt ringott a bölcsőd Gideon forrása mellett és ötéves korodig már többet csacsoghattál héber anyanyelveden, mint a galuth legöregebb rabbija hetven éven keresztül . . . Mégis ez a kedves kis jelenet elevenítette meg előttem legszebben a héber nyelv újjászületésének szent szimbólumát.

— Mondják, hogy nem nevelitek elég valóságosan a gyermekeket — fordul a rabbi a vezető chavérhez.

— Amit mondanak, azzal mi nem szoktunk törődni! — feleli a chavér. — A maláriát se mások meggyőződése szerint szereztük és a valóság meggyőződést se hagyjuk magunknak dik-

tálni. A mi lelkiismeretünk tiszta és ez elegendő nekünk. A gyerekek héberül beszélnek, héberül gondolkodnak, a biblia levegőjében élnek, a bibliai kor szabadságának természetes légkörében, nem fogunk nekik gáluthbeli gettókat teremteni itt a felszabadított Szentföldön.

— Tartják az ünnepeket?

— Hogyne! Jobban és szebben mint Önök otthon! A múlt héten Sovuoth volt. Ilyenkor Önök otthon át szoktak menni a goj-szomszédhoz venni pénzért néhány galyat, hogy földízsítsék vele a zsinagógát. Ez lett a galuthban a hajdani Bikkurim, a zsidó Zsengék ünnepéből. Nálunk összejöttek az egész Émekből Kvucath Hagiveába, itt a szomszédba. Zöld lombbal, kalással, virággal, gyümölccsel díszített kocsikon foglaltak helyet a gyerekek. A kis angyalfejek alig látszottak ki a sok zöltség tengeréből. A nagyobb fiuk óriási zászlót vittek, rajta kék betűkkel a bibliai vers: „*Hét hetet számlálj, mikortól a sarló kikezdi a vetést és rendezz Sovuoth-ünnepet!*” Termések zsengeivel telepakott szekerek gördültek Kfar Jechezkeélből, Ain Charodból, Beth Alfából, Tél-Józsefből, messziről úgy hatott, mintha egy erdő mozdult volna meg és indult volna el lassan lefelé a dombról. A „Chefci ba” kvucájának kocsiján magasba tornyosuló kévékből kiemelkedett egy lombbal díszített rúd és tetején kasza és kapa. A kocsik mellett lóháton haladtak felnőttek és gyerekek, lovak és lovasok zöld ágakkal díszítve. Utánuk az iskolásgyerekek lombokkal és gyümölcsökkel a kezükben, közöttük Mikveh Jisrael tanulói fűsára pompás zenekarával. És a menet végén a gyalogos gyülekezet, sok ezer ember a Halleluját és egyéb héber dalokat énekelve, úgy hogy visszhangzott egész Jezreel völgye a zsoldároktól és aratóénekektől, mint sok ezer esztendővel ezelőtt . . . A Kvucath Hagivea majorjában nagy emelvény volt, amelyet teljesen elborított a különféle zöld szín, az Émek terméseinek százféle zsengeje, fölötte nagy fölírás virágokból: „*veszamachta bechagecha!*” „És örvendezz az ünnepeden!” Köröskörül asztalok voltak fölállítva a gyermekek részére mindenféle csemegével és gyümölccsel. És megmagyaráztuk a gyerekeknek, hogy három nagy ünnepük volt az őseinknek, a *chag-haaviv*, a Tavasz ünnep, a *chag habikurim*, a Zsengék ünnep és a *chag haaszif*, a Termésbetakarítás ünnep. Mindegyik ünnep a természettel függött össze. És ezen a három ünnepen fölzarándokoltak az őseink Jeruzsálembe, hogy hálálkodjanak az Urnak a természet áldásáért. A száműzetésben azonban az ünnepnapok teljesen elszakadtak a természettől, Tavasz ünnepéből csak a kovásztalan kenyér ünnep lett, a Zsengék ünnepéből egyedül a Tóraadás ünnep és a Termésbetakarítás ünnepéből csak a Sátrak ünnep. Most, hogy hazatértünk és újból vetünk és aratunk

őseink földjén, az ünnepeket is úgy ünnepeljük, mint őseink . . . „Mi visszaadtuk nektek itt nehéz munkával és verejtékes kezdéssel a Zsengék ünnepét, de a Természetakarítás ünnepének visszahódítása tireátok vár, gyerekek . . .” Így fejezte be beszédét a mi „rabbink”, Kvucath Hagivea egyik munkása és nem hiszem, hogy a galuthbeli prédikátoroknak mélyebb és zsidóbb hatása volna a gyermeki lelkekre! És nem hiszem, hogy az önök szukkothi sátra, mely már csak a zsinagógák udvarába szorult, jobban vésődnék bele a gyermek emlékezetébe, mint az a sok sátor, amely itt a szabadban állott mint valóságos sátortábor Ajn-Charod körül, mialatt a forrást, a „szimcháth béth hasoévah” a hajdani esőköszöntő Viziünnep emlékére oly gyönyö-

Arab olajmalom

rúen kivilágítottuk, hogy leragyogott az egész Émekre . . .

— És Jomkipur?

— A Jomkipurt senkise bántja. A Jomkipur a magábaszállás napja lett és magábaszállásra mindig szükség van. De Ön ismerheti a Talmudot, mely szerint „a legvidámabb ünnep Av hó tizenötödik és Jomkipur volt, amikor Izrael leányai és ifjai kimentek a szőlőkbe és ott tánc és ének közben ki-ki megkérte a maga szíve választottját . . .” Hát azt hiszi, a Jomkipur nem ment át sok változáson a biblia kora óta? Képzelsen el Jomkipurt mint népiünnepet, tánccal, énekkel és leánykérővel a szőlőben. És így olvassuk szóról-szóra a Talmudban. Szinte hihetetlennek hangzik! . . . Mi nem akarunk új tradíciókat teremteni, nem áhitozunk „egyházi reformokra”, de nem tarthatjuk sérthetetlennek

mindazt, amivel a galuth körülsáncolta a zsidó népet, hogy gettójába szorulva, ne legyen kiteve a beolvadásnak és megsemmisülésnek. Szabad zsidó generációt akarunk nevelni a szabad zsidó földön, ahol úgysem lehet más, mint zsidó és ahol nem kell félnünk az asszimilációtól.

— És mi van az öregekkel és azokkal, akik az örökölt tradíciókban találnak értéket?

— A világeért sem érintjük senki meggyőződését. Az öregeknek berendeztük a zsinagógát, mindenki imádkozhat szíve-lelke szerint. De mi magunk nem leszünk képmutatók senkinek a kedvéért!

A „mitbach” csengője csilingelni kezd. Ebédre hív. Az udvar megtelik kaszásokkal, lovasokkal, hazatérő szekerekkel. Lassan gyülekeznek a nagy étkezőben. A diszleten, komor fabarak falain Herzl, Trumpeldor, Marx és Brenner képei és Michelangelo, Millet néhány művének reprodukciója. Az ajtó mellett hirdetőtábla. Két héber felhívás van reáaggatva. Az egyik így szól: „*Mi seróce l'histatéf b'siurim l'chemia . . .*” „Aki részt akar venni esténként a kémiai előadásokon, jegyezze ide a nevét. Előadó a chaifai reáliskola kémiai tanára mint vendég.” — Másutt a falvakba cirkuszok és medvetáncosok szoktak jönni vendégszereplésre és nem kémiai professzorok. És a enner lap máris tele van aláírásokkal. Egész nap künn dolgozni a nagy hőségben és este hórá helyett — kémia. Meg kell ra-

gadni az alkalmat! A másik hirdetmény arról szól, hogy „a különös lelkesedés és lobogó buzgalom folytán vagy ötszáz dunamnyi ültetvénnel büszkélkedhetünk Ajn Charod körül, de az egyéb, sürgős munka folytán az ültetvény az utóbbi időben elhanyagolódott és veszélyben forog. Aki tehát a rendes munkaidőn kívül akar az ültetvények ápolásával foglalkozni, írja ide a nevét”. És amint megmosdva, fáradtan bejönnek a mitbachba és elolvassák a hirdetményt, egymásután odairják a nevüket a fehér lapra! A munkaidő ugyan elég hosszú és eléggé kimerítő a nyári napokon, de „veszélyben az ültetvények”, fel kell áldozni a pihenési időt, az ebéd utáni fél órát és talán a hajnalnál is hajnalabbkor felkelni, mert az ültetvény parancsol, az ültetvényt minden áron meg kell menteni! Ez imperativus, dogma és hit.

Ajn Charodnak egyik kiágazása volt a szomszédos *Tél-Jószéf*, amely Galilea halhatatlan félkarú hősének, József Trumpeldornak nevét viseli. Öt éves történeti multjuk első két esztendejében teljesen együtt haladtak és közös volt minden. De amikor 1923-ban arról kellett dönteni, hogy a nagy mezőgazdasági telepek összeolvadjanak-e a „*Gdud Haavoda*”, a Munka Légiójának városi ipari csapataival, az Ajn-Charodbeliek a különmaradás mellett határoztak, Tel-Jószéf telepei pedig a teljes kooperációt kívánták, a teljes munka- és vagyonszolidaritást a Gdud összes palesztinai csoportjaival. Így vált külön a két testvérkolónia a Gilboa alján és Tél-Jószéf lett a legszélsőségesebb irány képviselője magában a Gdudban is. A magántulajdonról való önzetlen lemondást szinte vallásos szentséggé fokozták, a birtoklás vágyának önmagukban való legyőzését a Misnakorabeli esszénusok áhitatos aszkétaságával gyakorolják. Mikor Tél-Jószéf majorjába érkezünk, már sokan ebéd utáni pihenőjüket élvezik. A dom-fák és szidriják árnyékában olvasnak, vagy beszélgetnek.

— Kommunisták vagytok ti? — kérdi egyik utitársunk.

— Abban az értelemben, ahogy önök gondolják, nem! Mi nem akarjuk elvenni senkinek semmijét. Csak a magunk életét rendezzük be, úgy ahogy a legszébbnek és emberhez legméltóbbnak tartjuk. Kommunista volt-e az önök királya, Ferenc József, hogy hadseregét közös ellátás alapján szervezte? A „*Gdud Haavoda*” serege csak önmagát akarja fegyelmelni az erkölcs szolgálatában.

— Van-e templomotok? — kérdi a rabbi.

— Van egy nagy templomunk, hatezer dunam . . .

— Ennyi a földetek. És ha valaki imádkozni akar?

— Mi imádkozunk a sarjadó fűszállal, a rügyező fával, a bimbózó virággal, a zümmögő méhekkel . . .

— Jó volna ide egy térítő rabbi.

— Mi térítenők meg a rabbi urakat.

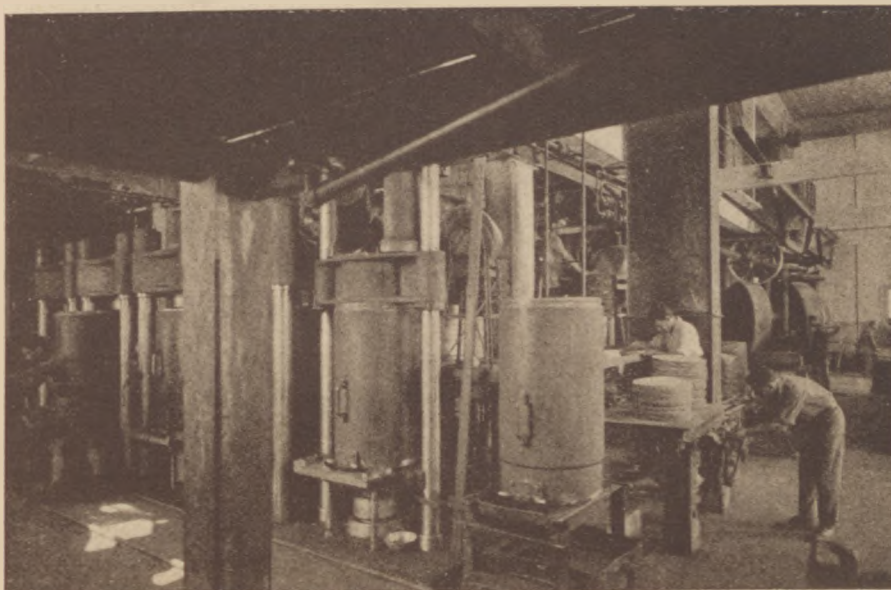
Benézünk a mitbachba. Néhányan, elkésetten hazaérkezők, még ott ülnek a közös étkező hosszú, fedetlen asztalánál. A tányérükön mintha piritott pecsenye párologna. Megnézzük közelebbről, valami barnára sült tökkrakaj.

— Húst csak péntek este eszünk. Rak böerev Sabbath.

— Lichvód hasabbath? A Szombat tisztelőre?

— Tiszteljük mi itthon úgy a szombatot mint önök ott a galuthban — mondja azzal a bizonyos elhárító ellenszennvel, melyet a retentő küzdés közepette dolgozó szentföldi telepesek táplálnak az ő példátlan önfeláldozásuk turistautós könnyű kritikussai iránt.

Föl a kocsikra! Sietni kell! Gideonfalva erdélyi kolonistái ebédre várnak. Átszáguldunk a kazuarina fasorokkal gyönyörűen szegélyezett *Kfar Jechezkeelen*, Ezékielfalván, amely nem a régi próféta nevét viseli, hanem egy elhalt bagdadi zsidóét, akinek a fivére 35.000 fontot adományozott a Keren Hajeszodnak, hogy

A „Semen” olajgyár egyik terme Haifában

a feltámadó Émeknek egy új faluja örökítse meg az elhunyt testvér emlékét. Többet senkise tud róla, csak hogy Ezékielnek hívták. Az adományozó ezt a nárobi tettét a legtitkosabb névtelenség függönye mögé rejti. Elrobogunk az Ajn-Charodi vasútállomás mellett, amely tele van vonatot váró kirándulókkal. Mögötte a Góren, a szérü köröskörül nagy héber táblákkal „*Aszur löasén*”, „*Tilos dohányozni!*” A cséplőgépek körül a Gideon-forrásától visszatérő gyerekek bámészkodnak. „*Salóm, jeladim! Salóm! Salóm!*”

A traktorral foglalatostkodó két csehszlovákiai cháluc jókedvűen abajgatja a felcseperedett „kisgazda” kapzsiságán gúnyolódó nótát, „a munkáltató imáját”. Az egyik recitálja a siránkozó szöveget és a másik alátámasztja a jajgató refrént: jaj, jaj, jaj!

*Hallgass meg, Egek Istene, —
jaj, jaj, jaj!*

*Chalucokat ne küldj ide,
jaj, jaj, jaj!*

*Mind emeli a béreket,
jaj, jaj, jaj!*

*Nem könyörög, nem kéreget,
jaj, jaj, jaj!*

*Ők dolgoznak? A guta frászt!
jaj, jaj, jaj!*

*Ha nem hiszed, hát jöjj és lásd,
jaj, jaj, jaj!*

*Félhatkor reggel hozzáfognak,
jaj, jaj, jaj!*

*És félőtkor már takarodnak,
jaj, jaj, jaj!*

*Hallgass meg, Egek Istene,
jaj, jaj, jaj!*

*Chálucokat ne küldj ide,
jaj, jaj, jaj!*

Mulatságos gesztusokkal kísérik ezt az érdekes gúnydalt a chálucok, akik tudják, hogy róluk szól a szállóige: „Amit egy munkás se vállal, azt elvégzi a cháluc . . .”

Nemsokára ott ülünk „Kfar Gideon” rós-havaádjának dúsan terített asztalánál, honfitársainktól körülvéve.

— Mindennap csapnak ilyen salamoni lakomát? — tréfálkozunk az öreg Salamon bácsival, aki mint Erdély egyik leggazdagabb, legjótékonyabb és legvallásosabb kereskedője volt nevezetes. Az ő háza volt az első kőház a kolónián. Itt vendégelnek meg bennünket, Rendel, a rós-haváad, a veje. Felállva felel Salamon bácsi és ősz szakálla mintha belső izgalomtól remegne:

— Erdélyben talán mindennapos volt az ilyen ebéd. Itt megelégszünk szerényebbel is. Húszezer fonttal jöhettem volna ki ide, ma nincs semmim, de azért nem cserélek a régi jó időkre. Mondjátok meg otthon, hogy egy igazi zsidó kolónián ebédeltetek, ahol minden, ami az asztalra került, a kenyér, a hús, a saláta, a főzelék, a gyümölcs, a méz, minden a saját termése volt, minden a Szentföld hozadéka, „to-cereth haarec”, mindenből adtak teremot és maaszért, ahogy a biblia előírja. Igazi zsidó életet élünk itt. Amit pedig délelőtt a kvucákban láttatok, azt mondom, azokra is szükség van! Ők voltak a mi úttörőink, ők egyengették nekünk is az utat. Ha ők nem lettek volna, mi

sem ülhettünk itt, a mi orthodox zsinagógánkkal, minden esti talmudtanulásunkkal, jámbor sakterünkkel és rituális fürdönkkel. Ez az igazság! Nekik köszönhetjük, hogy a zsidónak tekintélye van az arabok előtt, hogy nem mernek már bennünket bántani, mert tudják, hogy mindenre elszánt emberek, akiknek mindegy, ha zsidókat támadnak, akár minket, akár őket. Fájnunk, hogy nem járnak velünk a mi vallásos felfogásunk útján, de ami szép, hősi és magasztos bennük, azt tisztelnünk kell! Valahogyan a martíromságra mindig kész cadikok lelke lakozik bennük, de a galuthban, igen, nem itt, hanem még ott a galuthban elszakították őket a hagyományoktól. Miért nem vigyáztak ott a mi rabbijaink, mi nagyjaink valamivel jobban a mi ifjúságunkra? Itt ez az ifjúság mégis csak a zsidó népnek szenteli erejét. Ki áldoz többet, nagyobb, mint ők a zsidóságért? És javulás is mutatkozik náluk. Tartják a szombatot és az ünnepeket, egyelőre a maguk módja szerint, de minél többen leszünk itt a vallásosság hívei, annál jobban fognak igyekezni, hogy hozzánk simuljanak. Mert ők szeretnek minket mint testvéreket. Ezt érezzük. Nem kell őket bántani és ingerelni. Majd megjön minden magától. Inkább az felháborító, amikor jönnek zsidók chuchaarecből, sebtiben körülnéznek, látnak néhány vallástalan embert és szaladnak haza mint a hajdani kémek, a „möragrim” és telekürtölik a világot „az ország meztelenségével”. Persze a sok ezer meg ezer vallásos embert nem látták, vagy nem akarták látni! Azt mondom nektek: Hála Istennek minden jó itt. Minden rendben van. Ha valaki *feleséggel* jön ki ide és nem asszonnyal, akkor szépen boldogulhat a földön. Csak egy baj van, hogy kevés a föld! Ezen meg csak a diaspora zsidósága segíthetne. Mert műveletlen föld hever még parlagon elég, csak meg kellene szerezni!

Igy beszélt az öreg Salamon, az igazi vallásos zsidó az Émek erdélyi kolóniáján, Gideonfalván és meggyőződésének szuggesztív erejével valósággal megrendített mindnyájunkat.

— Mi vagyunk a tanuk — mondotta még búcsúzáskor Rendel Áron, a rós-haváad, — mi saját példánkkal igazoljuk, hogy lehet itt dolgozni és vallásos zsidónak lenni. Hirdessék ezt otthon testvéreink között és cáfolják meg a „möragrim” rágalmait!

Csakhamar alkalmunk nyílt Salamon bácsi igazságairól meggyőződni az Émek másik sarkában, Nahallalban. Az „Ajn-Szamune”, méregforrás, halálforrás mocsárterületén kivirágzott kerekalakú kolónia küllői, fái, abroncsai mind nőttek, erősödtek, szilárdultak az utolsó két év alatt. Őt esztendővel ezelőtt történt — mesélik Nahallal chálucái — jártuk itt a mocsarakat, vizsgáltuk a tájat, találkoztunk egy öreg arabbal. „Mik ezek a romok itt?” — kérdeztük. —

„Egy elpusztult telep.” — „Kié volt a telep?” — „Németeké.” — „És hová lettek?” — „Meghaltak.” — „És azóta nem laktak itt emberek?” — „Igen, arabok.” — „És ők hová lettek?” — „Meghaltak, meghaltak mind.” — Mind meghaltak és a zsidó Nahallal ugyanezen a helyen él! Már majdnem 400 lakója van és vagy 150 benszült gyereke. Csupa egészség. A telep körül szőlő- és paradicsomkertek virágzanak. Az eukaliptuserdő megnőtt szélességben és magasságban. Mellette egy kihalt ősi tölgyfaerdő rekonstruálódik. A kerék tengelyében az iskola mellett, zsinagóga. És a nahallali zsinagógában ma már imádkoznak. És egész „*kehilla*”-élet támadt körülötte. Pedig itt is emberekkel és istenekkel viaskodó nemzedék telepedett meg. A „Leányfarm” két évvel ezelőtt csupasz fabarak volt, most hatalmas köépületével emelkedik szemközt és mezőgazdasági kurzusokat végző leányok sürgölődnek benne. Egy fekete ürge leány siet el mellettem, nagy zöldséges kosárral a vállán. A yemeni Mirjam, ki fönt Galilea fekete hegyei között dalolta nekünk akkor Dél-Arábia fűszeres, misztikus héber dalaikat. Mirjam, dalold el a félkarú hős énekét: „Ajeleth és Metullah közt — Van egy sír, glóriás — Ott nyugszik hazánk őre — Félkarú óriás . . .” De Mirjam siet, leszalad a kertbe. Van ideje a dalolásnak és van ideje a hallgatásnak. A leányfarm vezetője, Meisel-Schochat asszony bemutatja az intézetet. Tágas hálóterem, ebédlőterem, fürdőterem. Tanterem odakünn a mező, a rét, a kert. A konyha olyan tiszta mint egy patika.

— Csak tejes konyhánk van, — magyarázza — mert ez egészséges, aztán meg kétféle edényre nem telik és kerülni akarjuk a húsos-tejes edények esetleges elkeverését.

— Nahallalban már kasrusz-gondok vannak, — konstátálom magamban, — két évvel ezelőtt még kinevették volna azt, aki ilyesmit jószolt volna. Mikor kijövünk, két pajeszos gyerekek áll elénk és kér, vigyük el kocsinkon haza Dzseddába, mert egyikük megütötte a lábát és nem bír gyalogolni.

— És mit csináltatok ti itt Nahallalban?

— A sakterhez jöttünk csirkét vágatni, mert édesanyánk beteg.

Nahallalban már sakter is van — konstátálom magamban — és úgy látszik, annyira megbízható, hogy az új dseddai kis orthodox kolóniából is átküldenek hozzá vágatni. Ki hitte volna?

Venio nunc ad fortissimum . . . És most jövünk az Émek tiszta *chászid-sarkához*. A Kison-völgyének visz az út, *El-Charitije és Sejk Abrek* felé, ahol most „*Jákov birtoka*” (Nachaláth Jakov) és „*Izrael munkája*” (Avodath Jisroel) tűzte ki a zsidó honfoglalás zászlaját. Tülbuzgó prospektusok és propagandairatok agyon-

koptatott képei kissé kétkedővé tettek a varsói, koznici és jablonai chászidok kolóniáival szemben. Már jól ismertem fotografiákból „azt, aki kereskedő volt,” „azt, aki talmudista volt” és „azt, aki rabbi volt” — és most ásóval-kapával és csizmával a vállán és tömlővel az oldalán mezítláb indul ki a mezőre. De mikor az ember odakünn az égető napon látja ezeket a szántóvetőket, amint hosszú szakálluk surolja az eke-szarvát és a rövid zekéjük alól kilógó négy hosszú imádságrojtot ide-oda libbenti a szél, — önkéntelenül megemeli a kalapját ezek előtt az új kolonisták előtt, akikben megvolt az elszántság és erő, hogy harminc, negyven, meg ötven éves korukban visszafordítsák szekerük rúdját, búcsút mondanak boltnak, könyvnek és új életet kezdenek az ősi rögön, hol arcuk verejtékével „húzzák ki a kenyeret a földből.” Akár csak az ajncharodi chálucoknak, ezeknek a chászidoknak sem volt türelmük bevárni a terület szanálását. Mindenekelőtt el akarták foglalni. És most maguk gázolnak derékig a mocsarakban és ássák az árkokat, hogy a mocsárvizet levezessék. És a lankákról lehordják a nehéz köveket, hogy fölszánthassák. És törlik a köveket és építik a kviseket a mezők és a város felé. És egymásután ácsolják a fabarakokat, melyeket, ki tudja mikor fognak szilárd téglá vagy kőházakkal felváltani. És esténként összegyűlnek a legnagyobb barakban, a bethamidrasban és hallgatják a rabbi, a „nászi”, a fejedelem előadását, aki egész nap nem rabbi, nem nászi, nem fejedelem, hanem előmunkás, aki dolgozik, verejtékezik, kapál, kaszál, szánt-vet, követ hord és mocsarat csapol híveivel együtt. Könyv volt az „*Avodath Jisrael*”, a Bal-Sem utódjának híres szentkönyve és kolónia lett belőle a Szentföldön. Mert mikor a nagyreményű, fiatal kozinicinek be kellett volna illeszkednie az ősi láncba, az ifjú „herceg” hirtelen otthagyta az apai trónt és kiment Palesztinába „becézni a föld göröngyeit”, a hívei, rajongói pedig — mind utána mentek.

— A mi fejedelmünk — mondja egyik chászidja — huszonkét órát dolgozik naponta. Egész nap velünk végzi a testi munkát és mikor mi már pihenünk, végzi ő a szellemi munkáját. Szellemi munkájának mélységeit nem tudjuk mi fölmérni, de azt tudjuk, hogy az ő testi munkája is egyetlen perc alatt többet ér, a mi legnehezebb egész napi munkánknál . . .

— És beleszoktatok már az új életbe?

— „Ha nem lehet átkelni, *muszáj* átkelni” — tartja a héber közmondás. Eleinte azt hittem, hogy könnyebb elmozdítani itt a Karmel-hegyét a helyéről, mint megfogni egy öszvér kantárát és vezetni. De amikor láttuk, hogy a rabbi, a fejedelem olyan szeliden reárakja a hámot az öszvérekre, befogja a szekérbe és ostorcsattanás nélkül megindítja, mindnyájan

A homok lekötése ültetvényekkel

nekibátorodtunk és most már szeretnénk túltenni Nahallalon . . .

— Ahhoz talán még pár esztendő kell majd.

— Miért? És a chászidi lángolás, a híres „hitlahavuth” nem mivelhet csodát? . . .

Harmincötezer dunammal gyarapodott a zsidó földművelési terület az Émekben az új chászid kolóniák révén. És alig egy éve, hogy a *Kison* és *Sichór-Limnáth* egész völgye is zsidó tulajdonba ment át és most megnyílik az Émek Jezreel a Karmel háta mögül Hajfa és Akko közötti teljes szélességben egészen a Földközi tengerig.

— Itt van Palesztina jövőjének kulcsa — magyarázza nagy lelkesedéssel Reich mérnök, a „*Hachsarath Mifraz Chaiffa*”, a haiffai-öböl előkészítésére alakult „*Haifa Bay Development Co.*” vezetője. — Tessék jól beállítani a távcsöveket, mert jó távolba kell itt nézni . . . Mit látnak most? Ott a tenger felől a kuszva mozgó *futóhomokhegy*, amely lassan bár, de biztosan készül eltemetni a szántóföldet. Ott a *Curdanító* és a *Naaman*, *Fuara* folyó sok mocsara, a malária-szunyognak, az *anofelesnek* valóságos hízáló telepei. És most nézzenek oda: chálucok lehordják a homokhegyet és tolokocsikon el fogják vinni a kétmillió köbméter homokot és feltöltik vele a mocsarakat, amelyek nyomtalanul eltűnnek. A *Curdani*-forrásból, mely 300.000 köbméter vizet az egész sivár, puszta területet. A *Fuara* folyót, mely most 13 kilométernyi kígyózásával veszedelmes lápot alkot, visszazoritjuk a medrébe, négy kilométernyire rövidítjük útját a tengerig és vizével megöntözzük a réteket.

Ötven méter széles út fogja összekötni Hajfát Akkoval, nyolc pálmafasor közt megy a villamos, autók, kérekpár, tevék, lovagló és gyalog-út. Mert az egész völgy egy város lesz, melynek nagy „Hinterlandja” az Émek Jezreel. És lent a parton óriási strand, világfürdő, egy új Ostende, megáldva még a Karmel fenségével is. Ott fönt a Karmelen lesz a villaváros, melybe siklók és repülők fognak fölvezetni és itt lent a völgyben lesz az ipari város és előtte a nagy kikötő, amelyben nagy teher- és személyszállító hajók fognak horgonyozni. Hogy honnan vesszük a szénét? Olcsóbb fűtőanyagot kapunk. Petroleumot.

A mossuli kérdést épp most intézték el a törökökkel az angolok. A szinte kiapadhatatlan mossuli petroleumforrások ide fogják •ontani kincsüket 800 kilométeres úton lefektetett csöveken át. Még mindig 14 nappal előbb érzékelik ide, mint a babyloniai Bozrán át, ahol meg kellene kerülnie egész Arábiát. Itt fognak állani az óriási tartályok, melyekből a fél világot lehet majd naftával ellátni. Itt lesznek a nagy vegyi gyárak, amelyek feldolgozzák a Holt-tenger felhalmozott kincseit, 2000 évig lehet el látni az egész világot kálival a Holttengerből. És mennyi az aszfalt és egyéb vegyi anyag! Itt ahol állunk, fognak összefutni a vasuti vonalak Beyruth — Akko — Kairo — Konstantinápoly és Bagdad — Damaskus között, összekötő pont lesz Észak és Dél, Nyugat és Kelet között és közvetlen kapocs Syria, Mezopotámia, Perzsia felé.

Reich mérnök úgy beszél mint egy varázsló, aki mindezt földidézi és látja is már megvalósulva.

— Hogy mi van már meg mindebből? Ami a legértékesebb: *a remény és a bizalom!* De tettünk is már valamit erőnkhez képest. Megvettük itt a 70.000 dunamnyi területet, homokhegyeivel és mocsaraival együtt, hogy tervszerűen szánálhassuk. 1925 augusztus 13-ikán írták alá a kusanokat az arab effendik, illetve ő analfabétaságaik *ellátták* a szerződéseket *ujjlenyomataikkal*. 25%-ot átengedtünk a Keren Kajemethnek, amely itt Sechunáth Ovdimit, Munkástelepet alapít, még 1926-ban megkezdni működését a *Soskin* kolónia. A többi területeken egyelőre szabadon és díjmentesen vetnek és aratnak beduinok, lengyel, orosz és magyar kolonisták. Pontos topografiát vettünk fel a talajról, min-

den 400 méternél fix pontokat kellett alkotni és talajvíz próbákkal megfigyeléseket tenni. Ez a munka maga 12.000 fontba került. Az egész szanalási terv keresztülviteléhez 300.000 font kell, a vízellátás költségeire 300.000 font, utak építésére 400.000 font, tehát *egy millió font*. És ez még csak az előkészítés, hogy ez a terület nagyszabású kikötő létesítésére alkalmas legyen. Tizennégy napja, hogy kezdtük a mocsárvizek lecsapolását. Mindjárt odaérünk az egyik gócponthoz, az anofeleszek főszanatoriumához.

A „Curdani malom” romjaihoz közeledünk, amelyeket bűzös láp, nádas mocsár vesz körül. A vízből kiálló sziklákon és oszlopokon át jutunk csak a közelébe.

— Már másfélméterrel sülyesztettük a víz szintjét. Ott a nádas mélyén dolgoznak a chálucok. Oda kell mennem testvéreimhez — mondja Reich mérnök, leveti cipőit, felgyüri nadrágját, ameddig csak lehet és átgázol a sűrű lápon.

— Nincsenek benne kígyók, skorpiók?

— Minket nem bántanak. „Sluché micva énam nizakim” (akik jótettben járnak, azoknak nem történik bajuk).

Pár perc múlva visszajön néhány úszónadrágos chálucsal. Az arcuk, a testük csupa sár és zöld maszat, a nyakuk, a válluk csupa napégette seb.

— Majdnem itt felejtették magukat nagy buzgóságukban a jó fiuk — mondja Reich mérnök — pedig ha leszáll az est és eljön az anofeleszek ideje, menthetetlenül itt vesznek. Még az állat is elpusztul, ha véletlenül idekűnn hál meg.

Mikor visszafelé a nagyszerű, bársonyos homokú tengerparthoz közeledünk, Reich mérnök megállítja az autót:

— Itt lesz Cur-Salom (Békevár), az új „erdélyi város”, melynek számára átengedtük ezt a központi területet. Pompás terv szerint fog épülni, amerikai stílusú modern város lesz és le fog húzódni egészen a tengerig. De hiszen itt van a leendő polgármestere, Weiszburg dr. úr, hadd beszéljen ő.

De a leendő Cur-Salom leendő polgármestere, aki egész ifjúságát, vagyonát és életerejét fektette bele ebbe az új városalapításba és magának egyelőre csak ősz haját szerzett, — nem a szavak embere. Csendesen körülnéz a homok-sivatagon és csak ennyit mond:

— *Igy láttam Tel-Avivot!*

És ismét Reich mérnök veszi át a szót:

— Mikor öt évvel ezelőtt beütöttem az első cöveket Nahallal helyén, ki tudhatta, hogy ilyen rövid idő alatt ez lesz belőle! Mi megteesszük a magunkét. Tizennyolc órát dolgozunk naponta, többet nem lehet. (Mégis 10 évvel fiatalabb lettem itt.) És elvünk 100% zsidó munka, több nem lehet.

Meleg kézzorítással búcsúzunk.

— Kivánjuk Önnek, hogy a terv sikerüljön.

— Nekem? Önöknek! Mindnyájuknak csináljuk! . . .

Haiffa előtt, egy kis kerülővel betérünk a „Béth Olim”-ba, a Cháluc-otthonba. A szép pálmás kert közepén emelkedő épületben a bevándorló új chálucok helyezkednek el és el-látásban részesülnek, amíg valami munkát nem kapnak. Itt találjuk csendesen az udvarban ülve azoknak a chálucoknak nagyrészét, akik velünk jöttek a hajón, akkor jókedvűen, vidáman énekelve.

— Miért horgasztjátok le a fejeteiket, fiuk? Miért nem daloltok, „Hava nagila”, jertek, ujjongjunk”. „Hava, nagila”?

— Eleget daloltunk. Már dolgozni szeretnénk.

— Majd lesz munka is. Csak türelem, türelem.

— Ez a rendes hangulatuk — mondja Béthéli, az otthon gondnoka. — Ha az első napon nem kapnak munkát, mindjárt félnek, hogy nem fognak tudni elhelyezkedni. Aztán mégis csak elhelyezkedik mindegyik, aztán újra énekelik „Hava nagila, Hava, nagila! . . .” Egy ameri-

A halfal öböl terve

kai tudós tavaly meghatottságtól könnyezve mondta nekem: Láttam chálucokat, bevándorlókat, érkezni a hajókon és mind szétszóródnak, felszívódnak az országban és ki irányítja mind ezt? Nem egy gondviselő láthatatlan kéz a magasban? . . . Csakugyan csodálatos ez. De a Szervezet is megteszi a kötelességét. Itt futnak össze a jelentések a munkaalkalmakról és mi küldjük a munkaerőket. Mikor a chálucot kiengedjük, 4 fontot is adunk neki első berendezkedésére. Persze, előfordulnak aztán olyanok is, kiket csak a kalandvágy hozott ki ide és akik a munka elől megszököve, a kapott 4 fontért hajójegyet vásárolnak hazafelé és otthon rossz hírét költik a Szentföldnek, hogy a saját szökésüket igazolják. A legutóbbi 300 cháluc között nyolc akadt ilyen. Elenyésző szám, de mégis sajnáljuk az elveszett lelkeket és az elveszett pénzt, amikor annyi fontos dologra nincs fedezete a Keren Hajeszodnak.

— Konkoly mindig akad a búza között.

A közös étkező falán Eleazár Strichnek egy humoros rajza lóg: „Az *Alijah*” (feljövétel, bevándorlás) 1922-ben. Egy öreg zsidó ül keshedt számár hátán, amely lassúságával versenyez a mellette mászó csigával. Az 1922-ben várt nagy alija elmaradt. A humoros kép mellett azonban ott a szemléltető statisztikája és grafikonja az 1923, 1924, 1925-ös alijának, amely meglepő emelkedést mutat. Csak a múlt évben, 1925-ben 37.194 volt a bevándorlók száma, ennyi a *hivatalos* száma azoknak, akik rendes letelepedési engedéllyel jöttek. És ha hozzátesszük a *nem-hivatalos* úton „belopódzókat”, legalább annyira becsülhetjük az egy utolsó évnek az alijáját, mint amennyien Zerubábel alatt a második templom és a második Zsidóország felépítésére a babyloni fogságból összesen hazatértek.

— Hová megyünk a szombati istentisztelethez?

— El ha-*Technion*! A Technikumba — feleli mindenki a Hadar Hakarmel tájékán. A haifai műegyetem legnagyobb előadótermét a szabad tengerre nyíló fenséges kilátással, imateremmé alakították át, ahol egymás után sorjában végzik az istentiszteletet a Karmel-hegyén hirtelen megnövekedett község különböző csoportjai. A tudomány csarnoka átengedte helyét a vallásos áhitatnak.

— Nem mindennapi „minjan” ez itt — mondja szünet alatt Hermann Struck. — Itt van *Baerwald*, a Technikum nagy építőművésze, aki az én villámat is tervezte a szomszédban. Itt van *Rutenberg*, a palesztinai villanyerők megteremtője, a „Szentföld világítója”, tudós apjával együtt. Itt van a nyolcvanéves *Schachervitz*, az utolsó „*Biluista*”, akihez hasonló *gaon* alig van a jelenkorban; egyszerű „ikár”-nak, földművesnek mondja magát, de a legtudósabb rabbik áhitattal hallgatják talmudi magyaráza-

tait. Muszáf után együtt tanulunk, tartson velünk. Itt vannak a Technikum tanárai és a jeruzsálemi egyetem több híres professzora mint a Karmelen üdülő vendégek. És a külföldi vendégek közül itt van *dr. Badt* miniszteri tanácsos, a német pénzügyminiszter jobbkeze, a berlini cionisták vezére. Mindjárt be is mutatom.

— És nem ártott Önnek magas hivatalában a cionizmus? — kérdem.

— Egyáltalában nem, — feleli *dr. Badt*, — csak egyes zsidó hittestvéreim próbáltak ellenem áskálódni és felkínálkozó túlbuzgósággal hazafiságomban inkvizícióskodni. A keresztény kormányférfiaknak eszükágába sem jutott, hogy a Palesztina fölépítéseért folytatott munkám ellentétbe kerülhet az én német hazafiasságommal. Sőt az egyik miniszter egyszerűen kijelentette nekem, hogy azoknak a zsidóknak, akik az ősi Szentföld sorsa iránt nem érdeklődnek, a német hazafiságában sem hisz!

A félrehúzott frigyszekrény-függöny apró csengőinek csilingelése újra áhitatba sorakoztatja a híveket. Kiveszik a Becalel-díszekkel ékesített Tórát. Egy haifai ügyvéd „*óréch din*” olvas belőle, mint a legkitünőbb „*baál kóré*”, áhitattal, a hagyományos dallamokkal. Hogy megelevenednek itt a szent szavak a feltámadt Karmel-hegyén! A Menóra vertarany díszítésének leírása, az első szentföldi művészi törekvések ősi nyomai. Kohaníták, levíták szentélyszolgálati. A honfoglalók sátorverései és táborozásai. Ünnepi harsonák és gyülekeztető trombiták fuvása. Izrael törzseinek fölvonulása lobogó zászlóival. „És a csöcselék, amely körötte vala és siránkozék Egyiptom húsos fazekai után . . .” És milyen szívetmegindító az a „*Miseberach*”, az „*Aldás*”, amit itt szép megfordítottságban a község mondat a Tóra elé fölhívottak tiszteletére „*baavur senilcham*, amiért harcolt népének ujjászületéséért és Erec Jisrael föltámadásáért . . .” És mint harsona zúg a Máftir a második templomépítés profétájából és minden olyan élőnek, olyan mainak hangzik: a feltámadó Émek Jezreel és Saron völgye határán: „*Ranni vöszimchi bath Cijon*, Ujjongj és örvendj Cijon leánya, mert Én jövök és benned lakom, így szól az Ur . . . és az Örökkévaló birtokoltatja Judával az ő osztályrészét a Szentföldön és kiválasztottja leszen újra Jeruzsálem . . . És szóla az Ur a vádaskodónak: Némulj el, te Sátán! Vajjon nem tűzből menekült zsarát-e ez? . . . És leszen azon a napon meghívjátok egymást a szöllőtő alá és a fügefafa alá . . . S íme a Menóra tiszta színarany és koronadísz a fején . . . Nem hadsereggel és nem erőszakkal, hanem az én szellememmel, így szól a seregek Ura . . . Mi vagy te nagy hegy? Zerubábel előtt síkság . . . S kifejti a sziklát alapkövé, Üdv és Aldás zeng feléje . . .”

„VÁZSONYI DIÁK-OTTHON" PÉCSETT.

Egy levél fekszik előttem. *Vázsonyi Vilmos dr.* írta a pécsi zsidó egyetemi hallgatók egyik vezetőjéhez: *Miskolczy Vilmos* doktorhoz, amikor felkérték, hogy jelenjen meg estjükön, amely diákjóléti alapot szolgált. — A rövid levél a következő:

„Folyó hó 4-én kell megtisztelő soraikra válaszolni, legnagyobb sajnálatomra arról kell Önöket értesíteni, hogy betegségem miatt nem vagyok abban a helyzetben, hogy 20-án leutazhassam.

Nem kell — azt hiszem — külön hangsúlyoznom, hogy Önöket érzem és amint egészségem helyreáll, a legelső alkalmat fel fogom használni, hogy Önök között személyesen megjelenjek. Addig is maradok őszinte tisztelettel:
Dr. Vázsonyi Vilmos.”

Vázsonyi Vilmos ígéretét nem válthatta be, a pécsi zsidó egyetemi hallgatóság pedig elszomorodott szívvel vett róla tudomást, hogy a legnagyobb zsidó elmék egyikének segítségére immár nem számíthatnak. Soha nem lett volna pedig erre oly nagy szükség, mint mostan, akkor, amikor a pécsi zsidó egyetemi hallgatók többéves küzködés és nélkülözés után elhatározták, hogy szomorú, adott körülmények között megpróbálnak segíteni.

A zsidó egyetemi hallgatóság mindig sanyarúbb helyzetben volt többi társai mellett, kiknek rendelkezésére állt az egyetemi internátus, annak minden tartozékával egyetemben. Ez a körülmény szülte a zsidó egyetemi Diák-otthon létesítésének gondolatát. Minden hivatalos támogatástól mentesen dolgozott a zsidó egyetemi diák-bizottság, s ma ott tart, hogy immár a gyakorlati cselekvés terére léphet. Nincsen szó természetesen önálló palota építéséről; egészséges tanulóhelyiséget, ezzel kapcsolatban egy kis könyvtárat akarnak létesíteni, azonkívül 10—20 ágyat kívánnak felállítani a teljesen szegénysorsú zsidó hallgatók használatára, ezeket bocsátanak, úgyszintén a szigorlatra érkező zsidó egyetemi hallgatók rendelkezésére is.

Erre a célra néhány millió korona készpénz áll már rendelkezésre, tekintélyes összeget jövedelmezett a Diák-otthonnak *dr. Patai József* előadása, aki a pécsi diákság hívásának engedve, még az utiköltség megtérítését sem fogadta el, van azonkívül 80 darabból álló orvosi szakkönyvtár, amelynek szaporulatára minden remény megvan.

„Önökkel érzek”, írta Vázsonyi, aki támogatni akarta a zsidó egyetemistákat, a zsidó magyar jövőt. Segíteni akart a pécsi zsidó egyetemisták, nehogy továbbra is oly lakásokban kelljen tanulniok és oly nélkülözéseken keresztül menniök, amelyeknek súlyos következménye volt a multban. Két zsidó egyetemi hallgató halt meg az elmúlt esztendőben a nedves szoba és hiányos táplálkozás következtében. Oly dolgok ezek, amelyekhez bővebb magyarázat fölösleges. Amikor a pécsi zsidó egyetemi ifjúság jövőendő fejlődésén fáradozott, természetszerűleg merült fel az eszmé, hogy annak az embernek a neve álljon az intézménynek homlokzatán, annak az embernek neve legyen program és cél is egyúttal, ki előtt mindenekelőtt drága volt a zsidó jövő, a magyar zsidó ifjúság ügye: *Vázsonyi Vilmos* neve. „V. V. P. Zs. egyetemi diákotthon” lesz a neve a pécsi zsidó egyetemi hallgatók otthonának. Önmagukat tisztelik meg ezzel a pécsi zsidó hallgatók, hálát rónak le és emléket emelnek egyúttal nemeset, maradandót, a magyar zsidóság számára.

Judith Lares a „Dybuk”-ban, amint megáldja Léet

JUDITH LARES

A zsidó színművészetnek súlyos gyásza van. Judith Lares, a nagy tragika, a világhírű vilnai színtársulat legünnepeltebb művésznője, Ansky, Salom Asch, Perez műveinek legátérzőbb interpretátora, meghalt. Aradon, ahol vendégszerepelt, volt, érte utól a halál, amellyel a letragikusabb formában meglékelt Mikor utolsó óráit érezte közelegni, magára öltötte a „Dybuk” drámában játszott szerepének, a szent zsidó asszonynak kosztümjét és így imádkozva várta a tulvilágba való átköltözését. Lares az ő színpadi szerepeit annyira átélte, annyira komolyan vette, hogy amióta chászid asszonyokat kezdett játszani, a legkonzervatívabb zsidó életmódot folytatta, szigorúan ügyelt a rituális étkezésre, megszentelte a szombatot és ünnepnapokat és megtartotta az összes böjtöket. Pedig azelőtt egyáltalában nem volt a rituális életben része, otthon szabad nevelésben részesült, maturája után az egyetemre iratkozott be és a jidis nyelvet is csak későn sajátította el. Judith Lares halálát megsürgönyözték a világ minden zsidó színházába és a gyász jeléül mindenütt egy napi szünetet tartottak.

DR. BLAU LAJOS IRODALMI MŰKÖDÉSE. A nagy tudós működésének teljes lajstromát, összefoglalását adja kitűnő tanítványa, *dr. Friedmann Dénes* kimerítő könyve. Kronológiai sorrendben vonultatja föl dr. Blau irodalmi alkotásait, úgyszólván zsenge korától a mai napig. Dr. Friedmann Dénes kiváló szolgálatot tett a zsidó tudománynak ezzel a pontos és lelkiismeretes összeállításával, amely a tudóshoz méltó keretben jelent meg.

TOLL- HEGYRŐL

ZANGWILL IZRAEL

halála alkalmából az egész angol sajtó gyászba borult. Hiába maradt egész életén át *Izrael*. Hiába küzdött a zsidósáért. Hiába merített annyit a zsidó lélek mélységeiből. Mindez nem vont le egy hajszálnyit sem az ő nagyságának általános elismeréséből. Mint Izrael, sőt öntudatos harcoss izraelita emelkedett egy sorba az angol irodalom legnagyobbjaival, Shaw, Wells, Kipling mellé. Sőt a konzervatív „Morning Post”, amely szintén vezércikkben siratja el a nagy halottat, „az angol irodalom díszét”, még azt is javára írja, hogy „fajának büszkesége!” Csak éppen nálunk hiszik egyes izraelita születésű „nagy írók”, hogy lehullana fejük koronája, ha a zsidósággal mernének foglalkozni.

RÓZSAHEGYI KALMANRÓL.

érdekes riport jelent meg egyik napilapban, amely a nagyszerű színészt ősei temetőjének „korhadttal” között mutatja be, sőt Rózsahegyit állítólag megígérte, hogy Amerikából visszatérve a hazahozandó dollárrakományból új márványkeresztet állít apja sírjára. Ezzel szemben mi úgy tudjuk, hogy Rózsahegyinek nemrég nagy miseberachot csináltak a dohány-utcai templomban jubileuma alkalmából és a mestert úgy szólították a Tóra előtt, hogy morénu reb Kalman ben morenu reb stb., tehát mindenestre valamilyen rebnek a fia a mester. Sőt azt is tudjuk, hogy mikor Rózsahegyit elhagyta a zsinagógát, oda-szólt egyik barátjának, mondván a maga egyszerű, keresetlen szavaival: „Aztán nézd, hogy az a marha zsidó ujság ne szerkessze ki megint olyan szélesen, hogy a zsinagógában hogyan ünnepeltek engem, elvégre ne felejtsek el, hogy három katolikus gyermekem van”. Ki volt tehát az a „reb”?

VILMOS CSÁSZÁR ÉS A BIBLIA.

Vilmos ex-császár „heves támadást” intézett a zsidó Biblia, az ó-testamentum ellen, amely szerinte keleti emberek műve keleti emberek számára, de a nyugatnak semmit sem adhat, el kell tehát szigorúan választani az új-testamentumtól, amely viszont tiszta árja alkotás az árja népek számára. „Nem szabad engedni, hogy a zsidók ellopják a keresztény vallás menyekövét.” Mindenesetre jó, hogy a német ex-császár im már teljesen veszélytelen területeken indít offenzívákat és vallási menykövekkel operál és nem menydörgő negyvenkettesekkel. Hogy az új-testamentum nazarethi rabbiját nyugati árjának teszi meg, annak se lesznek súlyosabb következményei, legföljebb a tudomány sebesül meg a merész baklövésektől.

Megjelent Patai József új könyve

A Feltámadó Szentföld

Albumalakú diszmű 200 palesztinai képpel

Ára 150.000 korona, kötve 200.000 korona

HUMOR A TALMUDBAN

A talmud enciklopédiája bölcseink vitatkozásainak. A vitatkozás nem minden alkalommal komoly, különösen ha idegen uralkodókkal, idegen bölcsekkel folyik. Sokszor előfordul, hogy a tudósok a feladott kérdésekre tréfás, de találó feleleteket adnak, melyek legnagyobb részt szellemesek is. Dr. Molnár Ernő magyar fordítású Talmudjából böngészgettem ki az alábbiakat, melyek eszrit tekintetében vetekednek a görög bölcsek écelődéseivel is.

RABBI GAMLIEL ÉS A CSÁSZÁR.

Az istentagadó császár így szólt egyszer Rabbi Gámliélhez:

— A ti Istenetek tolvaj, mert írva van Mózes I. könyvének 11. fejezete 21-ik részében: „És bocsáta az Ur mély álmot Ádámra, midőn pedig ő elszenderült, kivette egyik oldalbordáját.” Isten tehát Ádám tudtán kívül rövidítette őt meg.

— Hadd feleljek meg én a kérdésre, atyám — szólt a király leánya. — Az éjjel rablók törtek be hozzánk és a nagy sietségben az ellopott ezüstkorsó helyett egy aranykorsót hagytak ott.

— Bárcsak minden éjjel törne be hozzánk egy ilyenfajta rabló — szólt a császár.

— No látod, így volt az az első emberpárral is. Isten elvette ugyan Ádám egyik oldalbordáját, de cserébe asszonyt — aranykorsót adott neki.

NAGY SÁNDOR ÉS GÉBIA BEN PESZISZA.

Egyiptomi vezetőemberek keresték fel egyszer a nagy macedón uralkodót, hogy a zsidók ellen kártérítési perrel lépjenek fel nála. Mózes 11. könyvének 12. fejezet 36. versében az áll: „Mert az Örökkévaló kedvéssé tette vala a népet a micrájimbeliak előtt és azok kölcsön adtak nekik.” Tudvalevő, hogy a zsidók sok arany- és ezüstdarabot vittek magukkal a kivonulásnál és azt vitták az egyiptombeliak, hogy ezekért kártérítés jár.

Gébia ben Pesziszsa vállalkozott arra, hogy perben helytáll a zsidókért

— Honnan veszitek a bizonyítékot? — volt az első kérdés.

— A Tórából — felelték ők.

— Én is onnan fogom bizonyítani, hogy nem jár nektek semmi — felelé a rabbi. — Meg van írva ugyanott: „Az idő pedig, hogy Izrael fiai Egyiptomban rabszolgák voltak, 430 év. Fizessétek meg tehát annak a 600.000 embernek a bérét, kik 430 évig ingyen dolgoztak!”

HÉBER ESPERANTO. Jeruzsálemben megalakult az esperantisták szentföldi „Salom v'achon” (Béke és testvériség) csoportja, egyben kis folyóiratot is indítottak az esperanto terjesztésére. Az első számban kifejtik, miért kell a nemzeti nyelv mellett egy nemzetközi nyelv és méltatják az esperanto alapítóját, Samenhof dr.-t, mint a világbéke úttörőjét — egyelőre persze héberül, de a szám végén van esperanto grammatika és esperanto lecke is.

„JÜDISCHE PRESSE” Organ des orthodoxen Judentums. Deutschsprachig, Wien II., Leopoldgasse 26, Bratislava Turnergasse 14. Abonnementgebühr 2 Dollar jährlich.

KRÓNKA- KÉSZEMLE

RABBIBEIKTATÁSOK. Két rabbit iktatott be a budapesti zsidóság az elmúlt hónapban. Érdekes véletlen, hogy mindketten dr. Adler Illés papi székének lettek örökösei. A Rombach-utcai templomban átvette tisztségét *dr. Fischer Benjámín*, akit Trencsénből hívott meg a pesti izr. hitközség bizalma, az óbudai hitközség templomában pedig beiktatták *dr. Neumann Józsefet*, a volt brassói főrabbit. Mindkét beiktatás nagy ünnepségek között, világi és egyházi hatóságok képviselői jelenlétében folyt le. A Rombach-utcai templomban Ungar Armin előljáró hangulatos üdvözlése után dr. Feldmann Mózes főrabbi mély tartalmú héber beszéddel adta át a szöveget *dr. Fischer* főrabbinak, aki másfél órás tartalmas beszédben fejtette ki jövő programját, papi hivatását. Óbudán dr. Kiss Arnold hatalmas avató szónoklata és héber nyelvű zárófóhásza után *dr. Neumann* a „beszélj keveset, tégy sokat” igével jelölte meg a rabbi és a zsidóság feladatát, mély hatást váltva ki hívei lelkéből.

NAGYECSERI KANITZ DEZSÓ JUBILEUMA. Nagyecseri Kánitz Dezső, az egri status quo hitközség érdemdús elnöke, szeptember 3-án teljes testi és lelki erővel ünnepli születésének 70-ik évfordulóját. Egész munkateljes életén át a közügyek és felekezet terén nagyot és maradandót alkotott, mert nemcsak elnök honoris causa, azaz akik a feléje forduló közbizalmat csak megtiszteltetésnek veszi, hanem a régi párnaszim módjára elnöki tisztségét is az agilitás jellemzi. Régi patricius családból származik, mely már több nevezetes férfiút adott a társadalomnak, kik a közügyek terén működtek. 1856-ban született Egerben. Felső kereskedelmi iskolai tanulmányainak bevégeztével édesapja, néhai Kánitz Lipót borsod és hevesmegyei birtokos által 1870-ben alapított „Kánitz Lipót és fiai” egri nagykereskedő cégbe lépett be, melynek társfőnöke lett. 1894-ben alapította az „Agrár Takarékpénztár Részvénytársaságot”, mely intézetnek alapítása óta elnökgazgatója. Vezetése alatt az ország egyik leg-

nagyobb vidéki ipari, kereskedelmi hitelintézetévé fejlesztette. 13 kisebb-nagyobb kereskedelmi, ipari és mezőgazdasági vállalatot létesített, melyek több száz embernek állandó kenyeret és foglalkozást adnak, mely vállalatokkal új gazdasági lehetőségeket teremtett, munkaalkalmak nyújtásával pedig a kereseti viszonyokat megjavította. Eger város és Hevesvármegye közgazdasági életének fellendítéséhez és fejlődéséhez nagy mértékben hozzájárult. A háború előtti időkben vezető szerepet töltött be minden megyei és városi gazdasági és politikai ügyben. Kulturális és jótékonyági mozzanatokban ma is aktív részt vesz úgy a saját személyében, valamint vállalatai útján. A közélet terén szerzett érdemei elismerésül öfelsége I. Ferencz József király által 1910-ben „nagyecseri” előnévvel magyar nemességet kapott. Kezdeményezésére épült Egerben a háború előtt a hitközség nagy temploma, mely a város egyik legdiszesebb és legmonumentálisabb épülete. A régi templomot pedig átalakította kulturházzá, mely a hitközség társadalmi, kulturális és szellemi életének központja. A Chevrá Kadisának évek óta elnöke, a temetőt két katasztrális holddal megnagyobbitotta. Vezetése alatt a hitközség az ország egyik legvirágzóbb hitközségévé fejlődött.

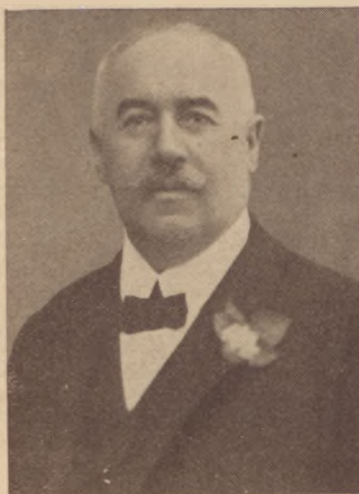
AZ UJPESTI HITKÖZSÉG ÉRTESÍTŐJE. Az újpesti hitközség követve a budai hitközség példáját, szintén Értesítőt indít, amely hathetenként fogja a tagokat a hitközség életében folyó eseményekről informálni. A szerkesztő *dr. Walles Antal* h. titkár kitűnően oldotta meg feladatát, az első számba irtak *dr. Kálmán Ödön* hitközségi elnök, *Arányi Adolf*, a Chevrá elnöke, *dr. Kálmán Ödönné*, a Nőegylet elnöke, *Wiener Jolán* és *Zilahi Armin*.

ISTENTISZTELET A HÜVÖSVÖLGYBEN. A Hűvösvölgyben, Hidegkúti-út 62. szám alatt dr. Lang Aladár ügyvéd villájában, miként az elmúlt években, az idén is a főünnepeken rendszeres istentiszteleteket fognak tartani a budai hitközség rendezésében, amelyekre a Hűvösvölgyben tartózkodó hittestvéreket családjaikkal együtt szívesen látják vendégeként.

ISTENTISZTELET A SVÁBHEGYEN. A Svábhegyen nyaraló közönség Ábrahám Imre kezdeményezésére a budai izr. hitközség támogatásával (Svábhegy, Hollós-út 2. szám alatt) izr. imaházat létesített.

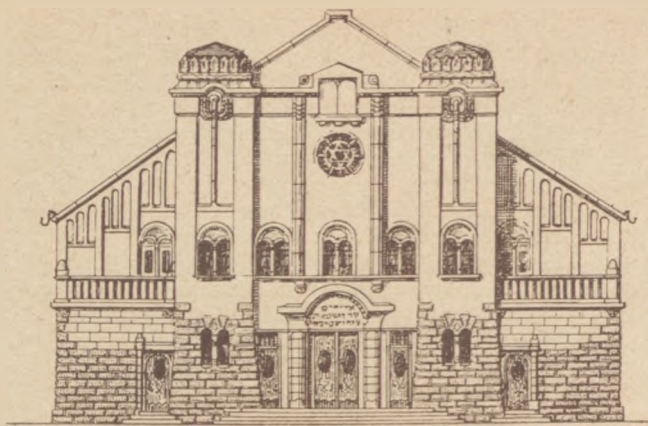
Dr. Fischer Benjámín, az új pesti főrabbi

Nagyecseri Kánitz Dezső

Dr. Neumann József, az új óbudai főrabbi

A rákospalotai hitközség új temploma
Tervezte Felth Mihály építész mérnök

ZSINAGOGAÉPÍTÉS RÁKOSPALOTÁN. A rákospalotai orthodox hitközség, amely mindig harmóniába tudta hozni a kultuszt a kultúrával, a legsúlyosabb gazdasági viszonyok között nagyszabású tervekbe fogott a hitközségi élet felvirágoztatására. Imaháza még negyven évvel ezelőtt épült az akkori viszonyoknak megfelelően csekély befogadó képességgel. Most a meg-nagyobbodott lélekszámnak megfelelő monumentális templomot épít. Rákospalotán ma ezer zsidó család lakik, túlnyomó részben munkások és tisztviselők, akik a fővárosban keresik kenyerüket, de szűkös anyagi helyzetük folytán a periferiákra szorultak. Ezeknek vallási szükségleteiről való gondoskodás tehát tulaj-donképpen a pesti zsidóságnak is feladatai közé tartozik. A rákospalotai hitközség erejét messze felülmúló áldozatkészséggel fogott bele az új templom és rituális fürdő építésébe. A befejezéshez azonban szüksége van az egész zsidóság segítségére. Nem akarnak adomá-nyokat gyűjteni, hanem nagyszerű életrevaló eszmé-vel fordulnak az ország zsidóságához. Kis, héber imakönyvet adtak ki egész évi naptárral, csinosan kiállítva, Lilien rajzaival ékesítve; ezt küldik szét és csekély 10.000 K-t kérnek érte, ami jóval kevesebb, mint a kis imakönyv bolti értéke, úgy hogy aki meg-veszi, az áhitatot viszi be a házába és egyuttal elősegíti vele az áhitat új csarnokának fölépítését. A rákos-palotai hitközség templomépítő akcióját minden te-kintetben a legmelegebben ajánljuk a zsidó szívek jóindulatába.

A ZSIDÓ DIÁK szomorú sorsa teljesedett be Herskovits Fülöp szigorló orvos halálában, kit Erev Tisobeov napján temettek el Budapesten mély megrendültséggel és igaz részvéttel rokonai, barátai és jó ismerősei. A tehetséges fiatal orvos tragédiájának hát-terében a numerus clausus áll, mely két, Pesten töltött egyetemi félév után az idegen kenyér keserű exiliumá-ba kergette. De ott az idegenben sem adta fel nemes ideáljait, melyeket életpályája elébe kitűzött. Orvosi tanulmányai mellett beállt Herzl gondolatának har-cosai közé és úgy finom élű tollával, mint fiatalos lendületű, de mindig nemes veretű beszédei-

vel a művelt, haladó magyar zsidó gene-ráció egy szép igére-tének mutatkozott. A zsidóságnak azon rit-ka rajongói közé tar-tozott, akik népük-höz, vallásukhoz nagy, forró szeretet-tel tudnak ragasz-kodni. Minden ere-nyét felülmulta azon-ban szeretetreméltó, bájos, közvetlen egyé-nisége, akinek ma-kulátlan tiszta ka-raktere, aranyos ke-léye, szellemessége, hihetetlen ember jó-sága és mindenkivel együttérezni tudása sok barátot szerzett neki. A magyar zsidóság remény-teljes fiatal értékes tagját vesztette el benne.

Herskovits Fülöp

„FEJEZETEK A MAGYAR ZSIDÓ VALLASFE-LEKEZET UJABB JOGGYAKORLATABÓL.” Ezt a nehézveretű tudományos címet viseli Dr. Munkácsi Ernőnek, a pesti izr. hitközség kiváló ügyészének műve, mely dr. Gábor Gyula előszavával, a pesti izr. hitközség kiadásában jelent meg. A könyv azonban távolról sem száraz jogi esetek kompéndiuma. Ellen-kezőleg. Minden egyes fejezete a legszélesebb körök figyelmére tarthat számot és a laikus is a legnagyobb érdeklődéssel olvashatja végig a könyvet. Mindjárt az első fejezet, a templomi „tulajdonülések” kérdését tárgyalja, melyről annak idején a Mult és Jövő már meg is emlékezett. A Curia kimondotta, hogy az „izr. imaházbeli imaszékek magánforgalom tárgyát képe-zik” ugyanakkor, amidőn a rom. kath. és görög-keleti egyházak templomi imaszékeit illetően megállapította, hogy azok a „közforgalom alól kivetteknek tekinthe-tők.” Ez azonban nem a „kurzus” idejében történt, hanem még a mult század végén. Sőt a legújabb idő-ben a bíróság egészen „zsidó álláspontot” foglalt el az imaszékekre vonatkozóan, amikor kimondotta, hogy az tulajdonülés „res extra commercialis” és így konkrét esetben, mikor a tulajdonos kitér, nem adhatja el imaszékét másnak. Minthogy senki másra több jogot át nem ruházhat, mint amennyivel maga ren-delkezik, a kitért nem ruházhatja át az imaszék hasz-nálati jogát, minthogy a használat önmagára nézve éppen kitérése által lehetetlenné vált. Rendkívül ér-dekes az egész indokolás, mely igen magas etikai színvonalán áll; beszél a templomépítő hitközség intenciójáról, mely „nem célozhatta azt, hogy az ima-székek fölötti rendelkezés a hitközséghez hűllenné vált személyek kezébe kerülhessen!” Igen tanulságos a könyv többi fejezete is, a községkerületi bíróságról, a több helyen lakással bírók hitközségi adójáról, a hit-községi adó a csödben stb. Az értékes mű a pesti izr. hitközség kiadásában jelent meg.

INTIM BUFFET ÉTTEREM

BUDAPEST, VII., ERZSÉBET-KÖRUT 35.

ROYAL-ORPHEUM MELLETT

**Ma Budapest legjobb és legolcsóbb
konyhája.**

Saját érdekében tegyen egy próbát.

A BUDAI KÖRIHAZ. Kaptuk a következő levelet:
Igen tisztelt Szerkesztő úr!

Alulírott, aki b. lapjuknak hű olvasója és régi előfizetője vagyok, legnagyobb meglepetésemre olvasom már másodszer a budai zsidókórházról szóló ékes cikket, melyben mindenkiről megemlékszik a nagyra-becsült cikkíró úr, csak éppen arról nem, aki a legnagyobb dicséretet érdemli, aki a kórházat vette és ajándékozta a szegény beteg hittestvéreink részére, ez az ember pedig a flumei Braun Bernát.

Valószínűnek tartom, hogy a cikkíró úr nincs tisztában azzal, hogy a városmajori kórházat a fent említett Braun Bernát úr egy Keren Kajemesz alapítására vette néhai fivére Bíró Dániel volt tűzészázados emlékére, aki a világháború áldozata lett, akinek emléktáblája aranyba vésett betűkkel díszlik a főbejáratnál és akinek a nevét a mostani kórház viseli telekkönyvileg is, tehát a mostani neve a kórháznak: „Bíró Dániel” zsidókórház. Ugyanezen Braun Bernát adta át a kórházat a pesti orth. izr. hitközségnek, annak további fejlesztésére, gondozására, fenntartása és vezetése céljából. Csak erre akartam felhívni becses figyelmüket. Teljes tisztelettel hívük:

Braun Salamonné Senta (Jugoszlávia).

ESKÜVŐ. Eckstein Jenő polgári iskolai tanár, a kiváló hebreista, házasságot kötött Groszberg Lipóttal, a „Zsidó Ujság” szerkesztőjének leányával, Mirjammal. Az esküvő a fővárosi zsidóság és a rabbikar számos előkelőségének jelenlétében folyt le.

A ZSIDÓ FIUGIMNAZIUM RÉSZERE. Braun Sándor budapesti gyógyszerész 175 darabból álló értékes természetrajzi gyűjteményt küldött be hozzánk azzal az ígérettel, hogy a gyűjteményt még időnként ki fogja egészíteni.

RABBIVÁLASZTÁS. A losonci izr. hitközség az elhunyt dr. Vajda Béla főrabbi utódjául dr. Kun Lajost, a tudós jászberényi főrabbit választotta meg.

UJÉVI ÜDVÖZLETÜNKET VALTSUK MEG — EREC JISZRAEL FÖLDJÉNEK MEGVÁLTASÁVAL. Az Erec Jisráél kolonizálását végző KKL az 5687. évben ünnepi munkásságának 25 éves fordulóját. Ez alatt a 25 év alatt újra dús Kanaán lett az azelőtt halál-mocsaras Jezreel-völgye, kolónia kolóniára épült, ott-hont kaptak az üldözöttek, békés nyugalmat a pogromok árvái. És nemcsak zsidó kezek vetette buza nőtt a Keren-Kajemet földjén, nemcsak, narancs termett, nemcsak füge a bibliai fügefán, de kivirított pompás virágzással a héber nyelv is. A KKL földjén felépült a héber egyetem Jerusoláimban, Haifában a műegyetem, Tel-Avivban és más városokban három zsidó gimnázium. A KKL hívta életre a csodálatos Tel-Avivot és a zsidó munkásnegyedek egész sorát. Ezt látja a KKL, ha visszanéz 25 év munkájára. De látja azt is, hogy bizony édeskevés, amit eddig teljesített ahhoz képest, mit teljesíteni kellett volna. Erec Jisráél földjének még alig 16%-a van zsidó kézben. A KKL munkával akarja ünnepelni az újévet. Minden Palesztinabarát számára az újév új munkát jelent, az új munka pedig — új földet. A KKL munkatársai az egész világon ünnepi fogadalommal fogadták, hogy ebben az elkövetkező 5687. évben megkísérlik a zsidó birtok-állományt Erec Jisráélban. És ebben minden zsidónak ki kell vennie a részét. Újévi imánkat teljesítsük tettel is: *váltsa meg minden igaz zsidó az újévi üdvözlését Erec Jisráél földjének megváltásával!*

A Csodás Szer

Selyem, gyapju és a legkényesebb ruhaneműek mosására.

VOLT idő, mikor az elegáns nő nem vehetett fel a garderobejába annyi könnyű és finom ruhát, amennyi kényes izlését kielégítette volna. A georgette és egyéb selymek, csipkék és minden más finomabb anyag kényes voltuknál fogva fényűzés számba mentek. Most azonban mindezeket néhány perc alatt kimoshatjuk otthon, oly eszközök segítségével, amelyek minden elegáns nőnek rendelkezésére állanak. Ezt lehetővé teszi a LUX.

Selymet és gyapjút, keztűt és mindazt, amit kényességénél vagy értékénél fogva nem bízhatunk a mosónő kezére, minden hölgy maga kimoshatja LUX-ban.

Az áttetsző Lux-forgácsok oly vékonyak, hogy forró vízben azonnal teljesen feloldódnak, sűrű és csodálatos tisztító hatású szappanhabot képezve. Ezt hideg vízzel langyossá tesszük és a ruhákat úgymossuk, hogy gyöngéden keresztülnyomjuk rajtuk a szappanhabot. Jól öblögtessünk. LUX nem támadja meg a kezét — sőt puhábbá és fehérebbé teszi a bőrt — ingyen kísérletet tehet LUX-szal. El lesz ragadtatva az eredménytől.

Töltsé ki a csatolt szelvényt és küldje be nekünk; ennek ellenében egy Lux-mintát és egy érdekes képes prospektust küldünk Önnek, melyből megtanulhatja, hogyan kell a finom szöveteket mosni.

LUX

Csak eredeti zárt dobozban valódi!
Óvakodjunk az utánzatoktól!

SZELVÉNY

Szelvényt csak egy ingyen — LUX — mintát küldeni.

Név.....
Lakás-cím.....
Város.....
Megye.....

LEVER BROTHERS LIMITED

Magyarországi vezérképviselő: Liebermann Jenő,
Budapest, VI Király-ucca 82.

HALALOZAS. Bernstein Győző mérnök és építési vállalkozó hosszas szenvedés után elhunyt 42 éves korában. Hazaszállították tetemét Székesfehérvárra, ahol óriási részvét mellett helyezték örök nyugalomra. Bernstein Sámuel, a székesfehérvári hitközség tekintélyes előljárója fiát vesztette el benne. A kiváló tehetségű mérnök elismert névre tett szert, minden zsidó ügynek lelkes támogatója volt, lapunknak is mindenkor igaz barátja. Áldás emlékére!

INTELLIGENS, TELJESEN ARVA URILÁNY, jobb családhoz gyermekek mellé, vagy üzletbe ajánlkozik. Cim: Droth Nelly, VIII., Orczy-út 38., III. 33.

BUDAI HITOKTATÓ CSALADHOZ egy-két tanuló kitűnő ellátással, gondos korrepetálás és felügyelettel felvétetik. Értekezés a hitközségi titkári hivatalban, I., Lágymányosi-u. 10. délután 6—7.

BUDAPESTI URI CSALAD vállalna iskolásleányokat jövő tanévre lakással, teljes ellátással, zongora-használattal, Andrássy-úton. Bővebbet a Mult és Jövő kiadóhivatalában.

Női-, férfi-,
gyermek-
és bábé-

fehérneműek

Székely Jenő-nél, IV. Kammermayer Károly-
ucca 2. Szerviztér sarok.

Videkre kívánatra árjegyzéket bérmentve küldök.

Bekötési tábla az 1925. évfolyamhoz!

Nyolcoldalas teljes tartalomjegyzékkel
együtt ára 30 000 korona.

Megrendelhető a Mult és Jövő kiadóhivatalában

KUFFLER כפּלער ÉTTEREM

BUDAPEST, V. VILMOS CSÁSZÁR UT 39

Nyugati pályaudvar közelében

25 év óta elismert

Házi konyha • Menü rendszer

Veres

művészi gyermekfénykép specialista

~

Budapest

V. Harmincad ucca 3

Telefon 135-70

Az iskolai idényre a vidéken lakó izr. szülők, ha gyermeküket a fővárosban jól akarják elhelyezni, úgy forduljanak Virág Gyulához, hol szigorúan rituális elsőrangú ellátás, gondos felügyelet és kitűnő nevelésben részesülhet két-három fiugyermek

Az összes középiskolák és a Zeneakadémia közelében A legjobb referenciák

Cim:

VIRÁG GYULA, Ó UCCA 42, II.

TENGERI UTAZÁSOK

A COSULICH LINE

STELLA D'ITALIA

LUXUSGÖZÖSÉN

Triestből Dalmácia, Görögország,
Törökország, Palesztina, Afrika,
Sicília, Spanyolországba

Májustól-októberig

Hetenkénti postajáratok
Palesztina - Egyiptomba

Elsőrangú rituális ellátás — Felvilágosítás és prospektus

Cosulich Triesti Tengerhajózási Társaság

Budapest, VII. Thököly ut 2 szám - Telefon József 14—13

Kényelmes /
Ártalmatlan /
Biztos!

RENÉ MONTREUIL, PARIS

Ügyeljünk

MAIGROLAX a „Maigrolax”

soványító teája nevre!

Kapható
minden gyógy-
szertárban

Ne
fogadjunk el
utánzatot!

Ára 16.800 kor.

Ára 17.000 kor

Magyarországi főraktár: **TÖRÖK PATIKA**

Budapest, VI. Király ucca 12. szám alatt

Jóízű, ártalmatlan, görcsöt nem okoz!

Kormon

az Ideális hashajtó.

Minden gyógyszerárban kapható!

GINZERY SÁNDOR

HÖLGYFODRÁSZ ÉS MANIKÜR TERME
VI. KIRÁLY UCCA 54. SZÁM

Hajmunkák művészi kivitelben
u. n. transformációk, sinyonok, egész parókák,
bubifejek. Kőlesön parókák minden színben
a legjutányosabb árak mellett

SPECIÁLIS HAJFESTÉSEK

EZÜST EVŐKÉSZLETEK

SZIDI a Kattler Bernát cég volt üzletvezetője IV. Városház-u. 14
Női kalap-üzlet nagyban és kicsinyben
Dús választék gyászkalapokban

Beck Gyula

Budapest, VII.
Erzsébet körút 32
Szemben a Royal orfeummal

Harisnya!

Keztyű!

dús választékban!

SIRKOVÉK

a legolcsóbb árban kaphatók

BOROS ÉS KOHN sarkóraktárában
Budapest, VII., Károly-körút 17. Orczy-ház.

Hajszálakat

hölgyek arcáról, karjáról végleg kiirtja felelősséggel Pollák Sarolta, Andrássy-ut 38.
„Miracle“ hajeltávolító szer szétküldése utasítással. Összes szépséghibák kezelése. Szemölcsirtás. ~~~ Francia „Orado“ rádiumos arckezelések.

RÉZÁGY 1,200.000 K, ÖSSZECSUKÓ ÁGY 280.000 K,
SODRONYBETÉT 220 000 K
GYERMEKÁGYAK: VASBUTOROK, MOSDÓK,
AFRIKMATRACOK olcsón

SOMOGYI ÉS TARSA

Budapest, VII., Holló ucca 1.
Javításokat vállalunk. Szombat és ünnepnap zárva

Hg. Schaumburg-Lippe

udvari pince Villány

pezsgő

legrégebbi évjáratok

palackbor

Budapest, V., Béla ucca 8.

המלכה של ארץ-החיים. כשר. legelőkelőbb étterem az országban

Külön terem lakodalmak és ünnepélyek
részére

Vállal rendezést házon kívül is
Előfizetések mérsékelt árban

Goldmann étterem, Kazinczy u. 57, Király u. sarok

SIRKÓ

és építési anyag

Lőwy-nél

Budán

Fő ucca 88
(saját ház)

Telefonszám 146-99

Leszállított árban!

POCK KÁROLY

VI. ANDRÁSSY UT 19, PETŐFI U. SAROK

Nyári fióküzlet: Siófok, Batthyány u. 16.

MODERN PARÓKÁK, TRANSFORMÁCIÓK, BUBIFEJEK ÉS
MINDENFÉLE HAJMUNKÁK A LEGJOBB ÉS LEGDIVATO-
SABB KIVITELBEN JUTÁNYOS ÁRBAN KÉSZÜLNEK
SPECIÁLIS HAJFESTÉS

NEUMANN BENŐ

KÖNYVKERESKEDŐ

Budapest, VI. Király-utca 8.

Dús választéku raktár templomi arany-
himzések, a zsidó vallás keretébe
tartozó szertartási cikkekből.

Zsidó irányú könyvek nagy raktára.
Árjegyzék díjtalan.

SIRKÖVEK

TELEFON : J. 59—61.

מצב

PFEIFER ÉS HESZKY

KÖFARAGÓMESTEREK

BUDAPEST, X. KERÜLET, KOZMA-UTCA 7.

UJTEMETŐ, VILLAMOS-MEGÁLLÓ.

Vasbutor, rézbutor, sodrony-
ágybetétek, gyermekkosci,
matracok legolcsóbb gyári áron

Klein Gyula és Társa

vasbutorgyárában. Telefon : J. 69-52 és 131-98

Dob-utca 58. (Erzsébet-körut
mellett.) Vidékieknek csoma-
golás. Javításokat vállalunk

Csángó Jenő

bőröndök,
bőrdíszmű különlegességek

Budapest, Rákóczi-út 39

Telefon : József 129-25.

Ifj. WEISS GYULA

TÜKÖR- ÉS TÁBLAÜVEG-
NAGYKERESKEDŐ

TELEFON:

Teréz 44—19 és Lipót 982—57.

BUDAPEST, V., VADÁSZ-UTCA 29.

„HYGIEA“-gummifűzők

gummi-bokaszorítók és női egészségügyi cikkek
a legjobbak

„HYGIEA“ Budapest, IV., Eskü-út 6. szám

Lakások és berendezések
**teljes és tökéletes
féregmentesítését**

Cián-gázokkal, vegyszermérnökök felügye-
lete mellett a legjobban eszközli a

Fischer Vacuum r.-t.

Budapest, VII. Dob ucca 90,
saját ház.

Telefon : J. 10—72, J. 60—88.

**Williams
beretvaszappan**

kellemes és tartós, nem szárad,
használatban elsőrangú,

Gyártja:

Th J. B Williams Co.
Glastonbury.

Kérje mindenütt és ha bevásárlási
forrása nem tartozna, forduljon
a vezetőre, viselőre,

Magyarországi főlerakat:

KANITZ IVÁN

Budapest, Gerlóczy ucca 11

Tel : L. 969—04.

**Nem lehet adót fizetni
kényszerkölcsönökkel**

Magas áron vásároljuk
a kötvényeket, valamint csekklapokat

Hátralékokat előnyös feltételekkel rendezünk

DUKESZ ÉS TÁRSA BANKHAZ

V. Nádor ucca 24. szám

Telefon Teréz 67—83

העבר והמזרח HÉBER és magyar könyvek

az ország összes iskolái részére is kaphatók.

Héber könyveket legmagasabb áron vesz

MÜLLER könyvkereskedő, Laudon ucca 2

SIRKÖVEK

a legolcsóbb áron kaphatók

ADLER J. sirkőraktárában

Budapest, VII., Károly-körut 7. szám

UNGÁR Magyarország legrégebbi
SOFFŐRISKOLÁJA

autóvezetést lelkiismeretesen bitanít.

Prospektus levélbélyeg ellenében

UNGÁR, VIII. Tavaszmező ucca 8.

Felölös szerkesztő és kiadó: Dr PATAI JÓZSEF.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, VI., Révay-u. 14.

Felölös nyomdavezető: Polgár J.

Kiadóhivatali igazgató: VIRÁG GYULA.

6654 Korvin Testvérek grafikai intézete Budapest.

**Gallérokat,
frakkinget új eljárással
8 óra alatt is
kifogástalanul tisztít**

a „KIRÁLY“

GÖZMOSÓDA, KELMEFESTŐ ÉS VEGETISZTÍTÓ

VII. Király ucca 15. VII. Dohány ucca 20.
V. Bálvány ucca 23. IV. Magyar ucca 6.

TELEFON: 191—33.

A vidék részére külön postaosztály.
Ugyanott a legkiválóbb vegytisztítás és kelmefestés.
Az új tisztítási eljárás folytán a gallérok háromszor
annyi ideig tartják meg épségüket, mint eddig.

**Hellinger órák
a legjobbak
Hellinger Watch**

15 rubinban járó Anker, reklámárban
K 380 000

Budapest, V., Nádor ucca 3. sz.
Telefon: Teréz 84—88.

Szabászati és női kalapkészítő szalonom-
ban szabás-, varrás- és kalap-
mesterségben felelősség mellett kiképzek
Magánoktatáshoz szabászati tankönyvem

B.-né GEIGER ETEL
VIII. Tavaszmező ucca 10. Károly körút 10 alól áthelyezve

AMERIKAI

FOGÁSZATI RENDELŐ

BUDAPEST, VII. ERZSÉBET KÖRUT 50

Szájpadlás nélküli, a természetes fogakat tökéletesen
pótló fogsorokat, aranyhidat és koronákat, fog- és
gyökérhuzásokat, fogtöméseket és kezelést teljesen
fájdalom nélkül, speciális arany- és porcellántömése-
ket a legutányosabb áron végzem. Törött vagy rossz
fogsorokat a legolcsóbb áron átdolgozom és hasz-
nálhatóvá teszem. A nálam rendelt munkálatok ki-
zárólag amerikai és angol anyagokból készülnek és
ezért 10 évi írásbeli jótállást vállalok. Vidékiek
a rendelt munkálatot meg is várhatják.

FOGVIZSGÁLAT ÉS SZAKTANÁCS DIJTALAN
KEDVEZŐ RÉSZLETFIZETÉS

GROSSMANN SIMON

FOGÁSZATI GYAKORLATA

Fogadok reggel 8 órától esti 8 óráig

**JÓ MAGYAR KONYHA
JERUZSÁLEMBEN**

az ujjváros legszellősebb helyén

Olcsó árak

**„MALON CHAVÉDIM“
orthodox vendéglőben**

BOTE-BUKHARIM 80

Tulajdonos: KLEIN JAKAB

HÁLÓSZOBÁKAT

EBÉDLÖKET, URISZOBÁKAT, SZALON- ÉS CLUB-
GARNITURÁKAT, KONYHA- ÉS ELŐSZOBABEREN-
DEZÉSEKET LEGMÉRSÉKELTEBB ÁRBAN SZÁLLIT

SÁNDOR IGNÁC BUTORÁRUHÁZA

BUDAPEST, VI. KER., DESSEWFFY UCCA 18—20.

JAKOBI G. LAJOS

URI SZABÓ

Telefon:
153-94.

BUDAPEST, VI.
PODMANICZKY UCCA 6

ZSOLDOS MAGÁNTANFOLYAM

Budapest, VII., Dohány-utca 84.

Telefon: József 124—47.

Előkészít polgári- és közép-
iskolai magánvizsgákra, érettsé-
ségire.

Országos Rabbiképző - Zsidó Egyetem Könyvtára

VÉTKEZIK,

ki nem a **BACK**-féle
בשר étteremben étkezik

Budapest, Hajós ucca 12.
az Opera mögött.
TELEFON: TERÉZ 142-83.

ERDŐDI-NEUMANN

ELEKTROTECHNIKAI CIKKEK NAGY RAKTÁRA

BUDAPEST

VI-VILMOS CSÁSZÁR-ÚT 27 SZ. TELEFON: 103-82

Csillárok, rádiókészülékek,
selyemernyők,
villamos főzőkészülékek gyári árakon. Kedvező fizetési feltételek

SIREMLÉKEK

Költségvetés és tervek díjmentesen.

előnyös fizetési feltételek mellett
EICHBAUM M kőfaragómester
és sirkőüzlet tulajdonos. Telefon: 46-74.
Budapest, V., Lipót-körut 2.

GuliWer
Cipőház

TAVASZI DIVAT CIPŐ

különlegességek

Legolcsóbb árak!

RÁKÓCZI-UT 1.

A régi Nemzeti Színház
helyén

FORDITÁSOK

(okmányok, kereskedelmi levelezések stb.)

minden idegen nyelven
KOSMOS FORDÍTÓ IRODA
BUDAPEST, VIII. RÁKÓCZI ÚT 59
Telefon: J. 65-21

„FEMINA“

MARTON NŐVÉREK
MODELL-SZALONJA
Budapest, IV. Haris bazár 6

Ami a szülőket legjobban érdekli!

Leány- és fiuruha, Leány- és fiukabát

Szombaton
az üzlet
zárván van.

LITZMANN IRMA

Budapest, VI., Király-utca 18

NEIGER בשר ÉTTERMEI

A magyar zsidóság találkozó helye.

Speciális ételek. Figyelmes kiszolgálás.

POLGÁRI ÁRAK.

BUDAPEST, VI., TERÉZ-KÖRUT 4. SZ.

Ha súlyt helyez arra,

hogy ruhája a legjobb szabású, a legfinomabb szövetű
és legszebb kiállítású legyen és azt kívánja, hogy for-
mája maradandó legyen, folytonos vasalást ne igényeljen,

tegyen próbát

GROSZ LIPÓT

angol uriszabótermében

Budapest, V., Vadász-u. 15.

Árak elsőrendű angol szövetből:

Sacco-öltöny	---	---	---	---	2,000.000 K-tól	Télikabát	---	---	---	---	3,000.000 K-tól
Facon, hozott szövetből	---	---	---	---	900.000	„	Facon télikabát	---	---	---	900.000
Felöltő a legfinomabb angol szövetből 2,000.000 K-tól.											